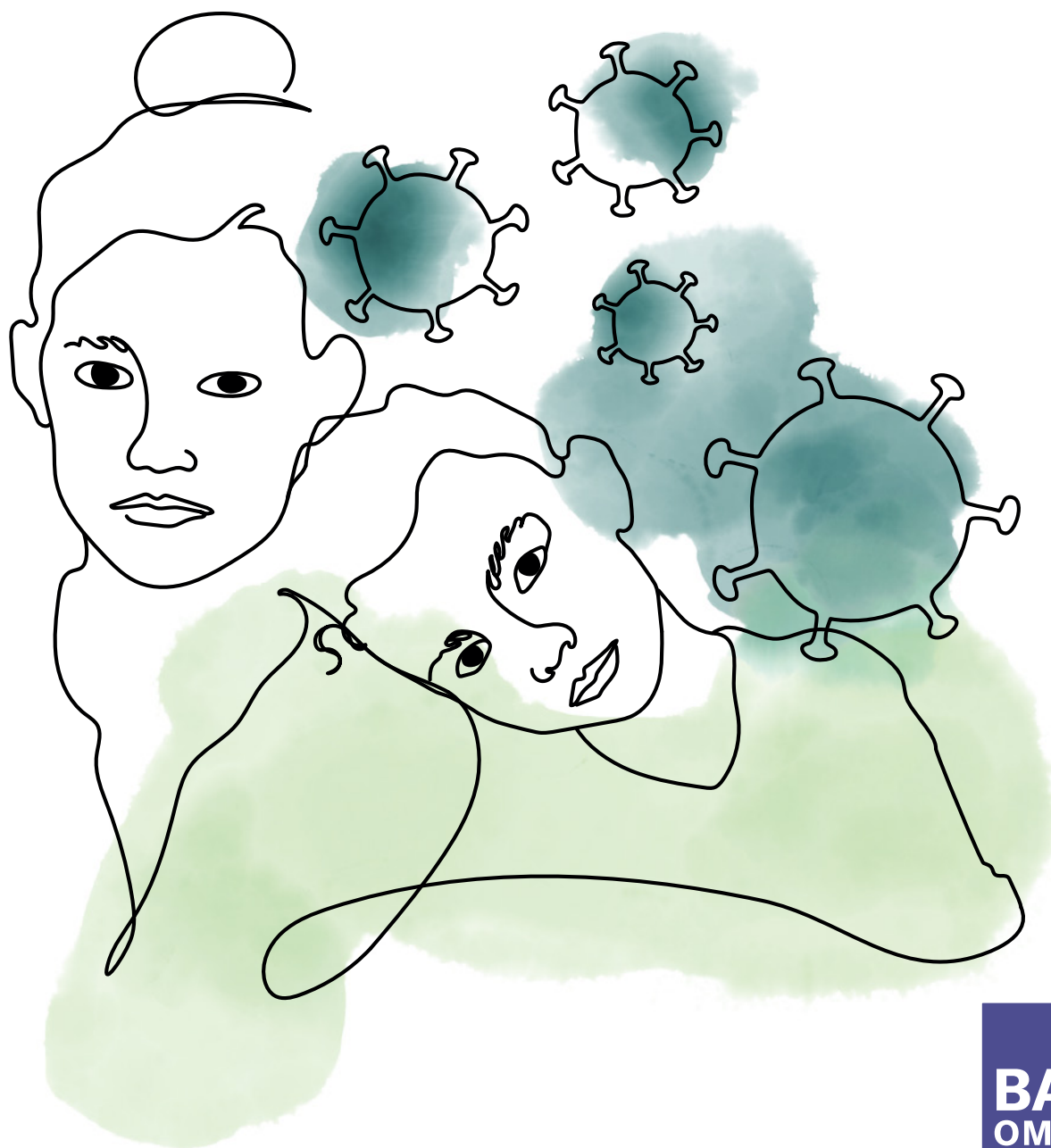

”ALLA TAR JU INTE ANSVAR”

BARNKONVENTIONEN SOM LAG
UNDER EN SAMHÄLLSKRIS

BARNOMBUDSMANNEN 2021

© Barnombudsmannen 2021

ALLA TAR JU INTE ANSVAR

är utgiven av Barnombudsmannen, Stockholm 2021

Barnombudsmannen, Box 22106, 104 22 Stockholm
Telefon 08-692 29 50, Fax 08-654 62 77
info@barnombudsmannen.se, www.barnombudsmannen.se

Fler exemplar kan beställas från: Norstedts Juridik, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, E-postadress: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

Grafisk form: Lisa Jansson/Global Reporting

Texter: Barnombudsmannen

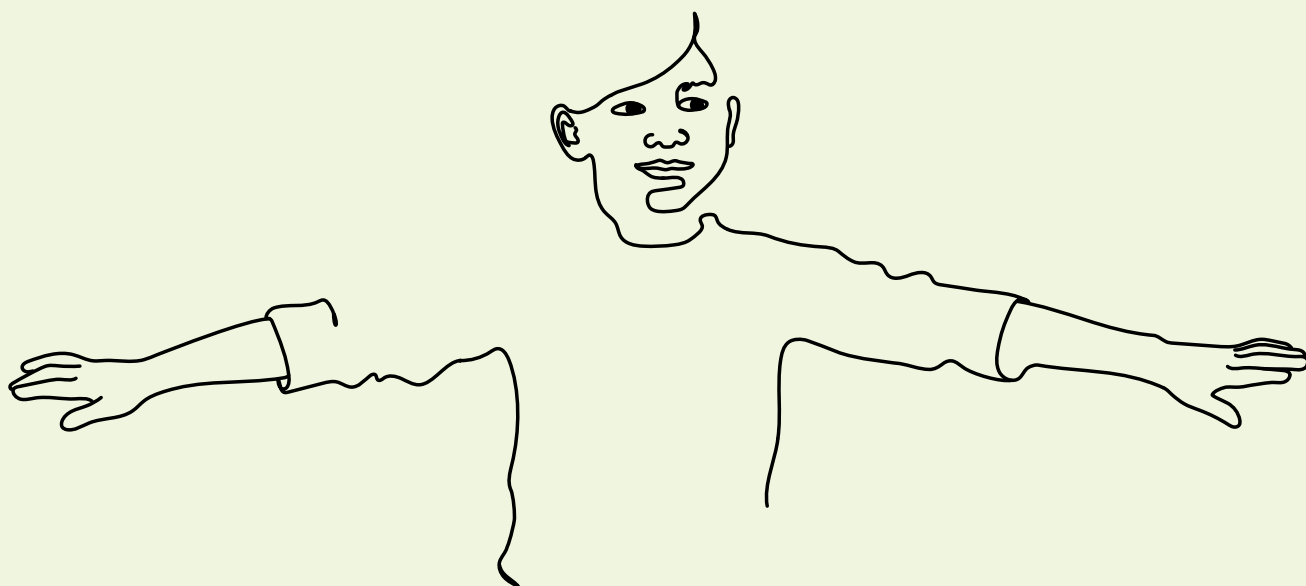
Textbearbetning: Maria Rodikova/Proidea

Illustrationer: Christina Heitmann

Tryck: Lenanders Grafiska AB

ISBN: 978-91-986028-1-4

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

”ALLA TAR JU INTE ANSVAR”

**BARNKONVENTIONEN SOM LAG
UNDER EN SAMHÄLLSKRIS**

BARNOMBUDSMANNEN 2021

FÖRORD

Vi lever sedan början av 2020 i en världsomfattande pandemi som på olika sätt har påverkat och satt människors rättigheter på spel. Inte minst barns rättigheter har utmanats, men barnkonventionen gäller även i en samhällskris. Detta är centralt för att kunna stärka och skydda både barn som redan befunnit sig i utsatthet och nya grupper barn där tillvaron ställts på ända.

För barn och unga i Sverige har covid-19-pandemin inneburit stora omställningar, till exempel vid distansundervisning och inställda fritidsaktiviteter. Beslut som har tagits för att minska smittspridningen har medfört allvarliga konsekvenser för barn på kort och lång sikt. Maskor har uppstått i skyddsnätet för många barn. Vissa brister har varit kända, andra har accentuerats eller synliggjorts under pandemin och vissa har uppstått på grund av pandemin. De stora regionala skillnaderna i bedömning av barnets bästa är oroande, liksom bristen på information riktad till barn.

När övergripande beslut tas som rör barn måste beslutsfattare hos myndigheter, kommuner och regioner ta hänsyn till barnets bästa och barnets rätt till delaktighet och göra genomgripande analyser av vilka konsekvenser beslutet kan få för det enskilda barnet och grupper av barn. Kompensatoriska åtgärder måste också tas fram. Om inte barnets bästa och rätten till delaktighet beaktas är det svårt att fatta väl avvägda och evidensbaserade beslut som rör barn.

Att barnkonventionen är svensk lag stärker barnet som rättighetsbärare, men för

att lagen ska göra verklig skillnad för barn krävs också förändringar i författningar, förordningar och instruktioner till myndigheter. Det övergripande ansvaret för detta bär staten. Staten måste säkerställa en miniminivå för barns rätt till delaktighet, utbildning och hälsa i kris, för alla barn i landet.

De lärdomar vi drar av pandemin kommer vara avgörande för om vi kan hantera framtida samhällskriser bättre och uppfylla barns rättigheter. Staten har en skyldighet att se till att det finns solida system och rutiner för barnrättsarbetet på plats. Först då har vi möjlighet att skydda barn och se till att deras rättigheter uppfylls. Detta är ett åtagande Sverige har och något vi lovat alla barn. Nu är det dags att vi tar ytterligare steg för att stärka barnet som rättighetsbärare.

En mycket viktig del i denna rapport är alla barn som medverkat och jag vill rikta ett extra stort tack till er för att ni delat med er av åsikter och tankar om pandemin.

FOTO: MAGNUS SANDBERG

Elisabeth Dahlin,
barnombudsman

INNEHÅLL

1. Förord	4
2. Rekommendationer och förslag	6
3. Barnkonventionen och barnrättsperspektivet	9
4. Barn och covid-19-pandemin	14
5. Säkerställ barns delaktighet i Sveriges krisberedskap	22
6. Säkerställ barns rätt till utbildning under en samhällskris	34
7. Säkerställ barns rätt till hälsa och fritid.....	43
8. Så gjorde vi rapporten	54
9. Lärande exempel	56

REKOMMENDATIONER OCH FÖRSLAG

Barnombudsmannens årsrapport 2021 fokuserar på barns rättigheter i samhällskris. Vi har undersökt vilka brister i barns rättigheter som var kända redan innan covid-19-pandemin och vilka brister som synliggjorts eller accentuerats. Vi har också tagit reda på om nya brister uppkommit. Vi har tittat närmare på vad de olika beslut som fattats under pandemin har inneburit för barns möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda.

För att dra lärdomar av hur pandemin påverkat barn och rusta samhället för att han-

tera framtida kriser är det av yttersta vikt att barn själva involveras i de utredningar och utvärderingar som görs av vidtagna åtgärder. Barnkonventionen som lag var ett viktigt steg på vägen för att stärka barnets rättigheter och statens ansvar för förverkligandet av konventionen är absolut. Det krävs förändringar i författningar och därtill kopplade strategier, riktlinjer och policys för att säkra barns rättigheter under en kris.

Utifrån resultatet av denna rapport lägger vi fram tre konkreta förslag för hur samhället ska bli bättre på att efterleva barnkonventionen under en kris.

Här presenterar vi dem i korthet.

Säkerställ barns delaktighet i Sveriges krisberedskap

1. Inkludera ett barnrättsperspektiv i de författningar, strategier, riktlinjer och policys som är kopplade till Sveriges krisberedskap och totalförsvar.

Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Detta måste vara tydligt i regleringen av kommuners, regioners och myndigheters åtgärder inför och vid kriser och höjd beredskap.¹ Barnombudsmannen föreslår ett tydligare barnrättsperspektiv i regleringen med krav på analys av vilka konsekvenser förberedelser och andra åtgärder har för barn och krav på att beslut fattas med särskilt beaktande av barnets bästa.

2. Säkerställ barnanpassad information inför och vid kriser och extraordinära händelser.

Vid extraordinära händelser är det avgörande att allmänheten får tillgång till information från myndigheter och andra ansvariga. Detta gäller inför, under och efter händelsen. Informationen som ges måste även vara anpassad till olika grupper av människor utifrån deras förutsättningar. Barnombudsmannen föreslår därför att regleringar tydliggörs för att säkerställa att barns behov av information tillgodoses under sådana händelser. Barn bör också involveras i framtagandet av samhällsinformation riktad till dem.

1. Med detta avses extraordinära händelser i fredstid, totalförsvar och höjd beredskap samt i planeringsinriktningar och annat som ansluter till dessa föreskrifter.

3. Säkerställ att offentliga aktörer med särskilt ansvar för krisberedskap och extraordinära händelser gör barn delaktiga.

Beslut som rör barn kräver också kunskap om barn. Utan att lyssna på och prata med dem som berörs av ett beslut eller en annan åtgärd är det omöjligt att säkerställa att besluten så långt som möjligt är till deras bästa och att de negativa konsekvenserna minimeras. Barnombudsmannen föreslår därför att det bör föreskrivas att barn, när så är lämpligt, ges möjlighet att själva delta i planering inför och utvärdering av åtgärder som vidtas. Detta är särskilt viktigt för de myndigheter och andra aktörer som har ett särskilt ansvar och särskilda uppgifter i Sveriges krisberedskap och totalförsvar.

Säkerställ barns rätt till utbildning under en kris

1. Tydliggör skolans uppdrag under en kris och tydliggör huvudmännens ansvar.

Skolan som arena är central för att barn ska få information om och förståelse för de beslut som tas vid en kris. Information är avgörande för barns välbefinnande och för att en krishantering ska fungera. Barnombudsmannen anser att skolan i detta avseende ska ha en tydligare roll. De åtgärder som vidtas av skolornas huvudmän för att hantera en kris ska alltid utgå från en prövning av barnets bästa. Även andra rättigheter som rätten till delaktighet och rätten till skydd ska då beaktas. Barnombudsmannen föreslår därför att nationella riktlinjer tas fram som stöd för tillämpningen av barnets rättigheter inom skolan vid kriser. Dessa bör tydliggöra huvudmännens ansvar för att ett barnrättsperspektiv genomsyrar beslutsfattandet med krav på att inhämta elevers åsikter och erfarenheter.

2. Säkerställ att barn är delaktiga i uppföljningar av pandemins effekter.

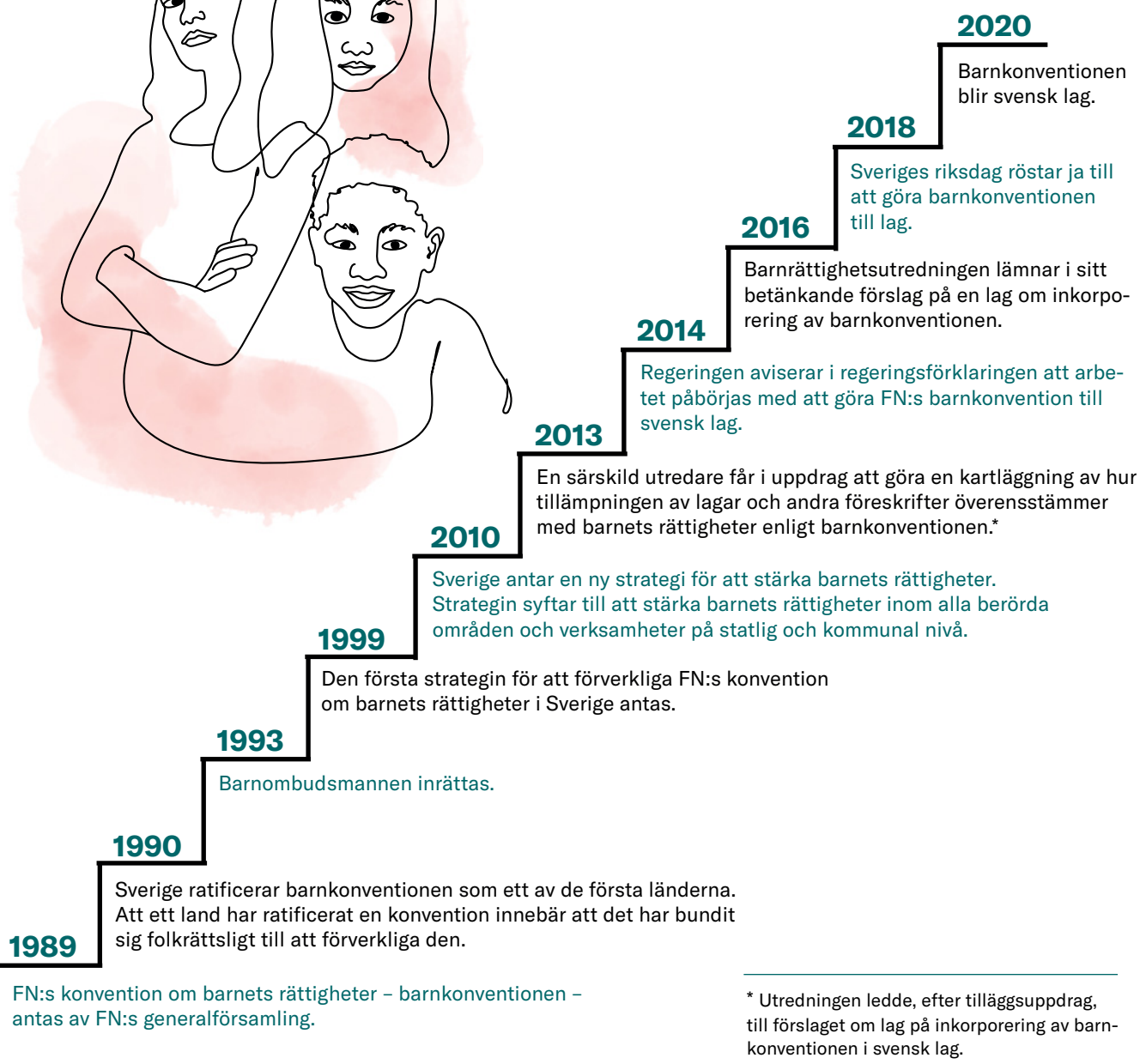
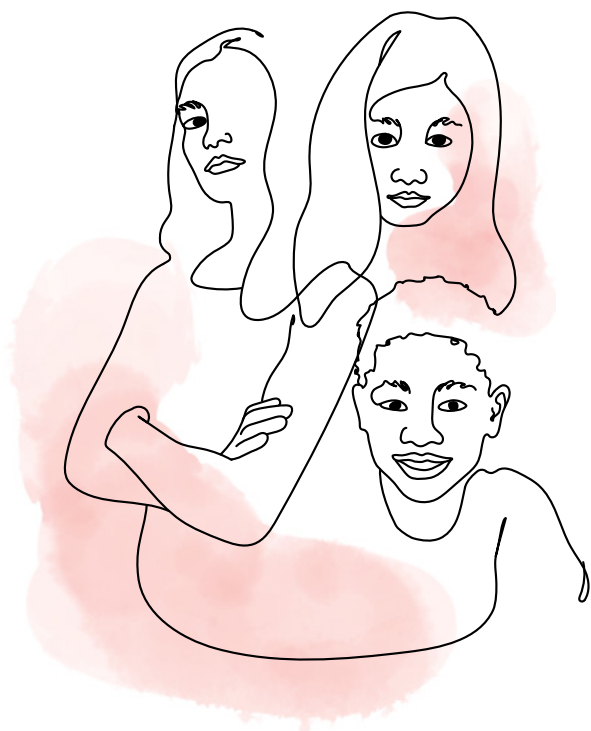
Skolan är en viktig skyddsfaktor för barn i utsatta situationer och barns skolgång har i hög grad påverkats av pandemin. De brister i likvärdighet och tillämpningen av barnkonventionen som varit kända sedan tidigare har i många fall förstärkts under pandemin. Det gäller framför allt prövning av barnets bästa, rätten till delaktighet och att utgå från varje barns förutsättningar i skolan. Lärdomar behöver dras för att stärka barns rättigheter i framtiden. Barnombudsmannen föreslår att det tydliggörs att barn ska vara delaktiga i uppföljningar av pandemiåtgärder i skolan och att frågor om hur de upplevt att stöd och skydd fungerat inkluderas.

Säkerställ barns rätt till hälsa och fritid

1. Utvärdera hur barns fysiska och psykiska hälsa har påverkats av sämre tillgång till kultur- och fritidsaktiviteter under pandemin.

Under pandemin har barn haft sämre tillgång till kultur- och fritidsaktiviteter vilket har påverkat deras hälsa. Tillgången har även varierat över landet. Öppna mötesplatser och organiserad fritidsverksamhet har stor betydelse för barns välbefinnande och för att barn som lever i utsatthet ska få stöd. Barnombudsmannen föreslår därför att en utvärdering genomförs av hur tillgången till kultur- och fritidsaktiviteter sett ut och hur detta har påverkat barns hälsa. Barn ska vara delaktiga i utvärderingen och det bör tas fram konkreta förslag om hur situationen kan förbättras. Nödvändiga kompensatoriska åtgärder ska identifieras.

Vägen till barnkonventionen som lag i Sverige

* Utredningen ledde, efter tilläggsuppdrag, till förslaget om lag på inkorporering av barnkonventionen i svensk lag.

BARNKONVENTIONEN OCH BARNRÄTTSPERSPEKTIVET

Barnkonventionen har fyra grundprinciper som utgör konventionens grundläggande värderingar: barnets bästa (artikel 3), barnets rätt till delaktighet och inflytande (artikel 12), lika rättigheter för varje barn (artikel 2) och rätten till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6). De fyra grundprinciperna är inte mer ”värda” än de övriga rättigheterna i barnkonventionen, men kan ses som grundpelare utifrån vilka de övriga rättigheterna ska tolkas. I detta kapitel fördjupar vi oss lite mer i två av grundprinciperna, artikel 12, delaktighet och artikel 3, barnets bästa. Men vi börjar med att redogöra för barnet som rättighetsbärare generellt och statens skyldighet att skydda och främja barnets rättigheter.

3.1 Barnet som rättighetsbärare

Barnet ges inte rättigheter utan har rättigheter i egenskap av att vara människa. Som rättighetsbärare har barnet rätt att delta i den demokratiska beslutsprocessen, rätt till autonomi och rätt att självständigt utöva sina rättigheter.²

En central del i att vara rättighetsbärare är att både kunna hävda sina rättigheter och få upprättelse när dessa kränks. Utgångspunkten i skyddet av barn ska vara respek-

ten för och främjandet av barnets mänskliga värdighet och fysiska och psykiska integritet, snarare än att se barnet som ett offer. Rätten att bli hörd och få sin åsikt beaktad måste systematiskt finnas med i alla skyddsprocesser och barnets egenmakt och eget deltagande är centralt.³

Rätten till upprättelse vid kränkningar är underförstådd i konventionen men finns uttryckt i andra centrala konventioner om mänskliga rättigheter.⁴ Staten har en skyldighet att respektera, främja, skydda och uppfylla rättigheterna för barnet. Statens roll som den yttersta ansvarsbäraren framgår av barnkonventionens artikel 4. Där framgår att staten ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra rättigheterna. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska staten till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder.

3.2 Statens ansvar och decentralisering

FN:s barnrättskommitté har betonat att det måste finnas garantier som säkerställer att statens decentralisering av makt genom självstyre och delegering av förvaltning inte leder till diskriminering av barn i vissa regioner när det gäller åtnjutandet av rättigheter.

2. Se till exempel Eugene Verhellen, *The Convention on the Rights of the Child – Reflections from a historical, social policy and educational perspective*. Ur antologin *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Routledge, 2015.

3. Se även Barnombudsmanen, *Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare*, 2020.

4. Se till exempel Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 2.

Decentraliseringen minskar inte på något sätt det direkta ansvaret för regeringen att fullgöra sina skyldigheter mot alla barn inom sin jurisdiktion, oberoende av statens struktur. Vid varje decentraliseringsprocess måste staten, enligt kommittén, säkerställa att de självstyrande myndigheterna verkligen har den personal samt de ekonomiska och andra resurser som krävs för att kunna fullgöra ansvaret för genomförandet av konventionen. Regeringar måste behålla befogenheten att kräva sträng efterlevnad av konventionen av självstyrande förvaltningar eller lokala myndigheter. De måste också enligt kommittén inrätta permanenta tillsynsmekanismer för att säkerställa att konventionen respekteras och tillämpas för alla barn, utan åtskillnad.⁵

3.3 Barnets rätt till delaktighet

Barn har rätt till delaktighet i alla frågor som berör dem och barn som ges möjlighet att vara delaktiga blir mer motiverade och får därmed större kontroll över sina liv. Genom att barnet kommer till tals ökar möjligheten att förstå barnets upplevelser, uppfattningar, önskemål och behov. Det finns alltså en stark relation mellan delaktighet och barnets bästa.

Det finns många sätt att beskriva vad delaktighet är. Ett sätt att beskriva delaktighet är att utgå ifrån ett rättighetsperspektiv. Utifrån detta perspektiv har barnet:

- > rätt till information,
- > rätt att komma till tals och bli lyssnad på,
- > rätt till inflytande utifrån ålder och mognad.

Artikel 12 i barnkonventionen fastställer barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter,

eller avstå om barnet så önskar, i alla frågor som rör barnet. Denna rätt innebär en tydlig juridisk skyldighet för staten att erkänna rättigheten och säkerställa att den genomförs genom att lyssna på barnets åsikter och tillmäta dem betydelse.⁶

Barnets rätt att komma till tals gäller alla barn, oavsett ålder eller bakgrund, och gäller både enskilda barn och barn som grupp. Av rättigheten framgår att det inte räcker att enbart lyssna på barnet. När barnet är i stånd att bilda sig en egen uppfattning måste barnets åsikter noga beaktas.⁷ Ett grundläggande krav för genomförandet av barnets rätt att bli hörd är att barn måste få fullständig och åldersanpassad information om sin rätt att fritt uttrycka sina åsikter och om att deras åsikter ska beaktas. Barn ska också informeras om hur detta deltagande ska genomföras, omfattningen, syftet och potentiella konsekvenser.⁸

Med respekt för barnet är det viktigt att klargöra hur barnets åsikter och erfarenheter kommer att beaktas och vilka andra faktorer som påverkar ett beslut. Barnrättskommittén betonar att för att barns deltagande ska vara effektivt och meningsfullt måste det ses som en process, inte som en engångshändelse.⁹

En central del av rättigheten i artikel 12 är barns rätt till återkoppling. Eftersom barn har rätt att få sina åsikter beaktade måste beslutsfattaren informera barnen om resultatet av processen och förklara hur deras åsikter beaktats. Barn ska även ges möjlighet att ifrågasätta och påverka analysen av resultaten. Uppföljningar och utvärderingar av barns deltagande ska också när det är möjligt genomföras tillsammans med barnen.¹⁰

5. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 5 (2003) om allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6), punkt 40 och 41.

6. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 15.

7. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 28.

8. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 134a.

9. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 133.

10. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 134i.

Delaktighetsstegen

För att ytterligare förstå delaktighet och för att undersöka delaktighet som ett verktyg, en process eller konkret arbetssätt kan vi ta hjälp av en teoretisk modell som ofta kallas *delaktighetsstegen*. Modellen används för att beskriva olika nivåer av inflytande och delaktighet och utvecklades ursprungligen av Sherry Arnstein på 1960-talet. En vidareutvecklad variant av modellen¹¹ fokuserar på de fem övre nivåerna av delaktighet:

1. barn blir lyssnade till,
2. barn får stöd att uttrycka sina åsikter och synpunkter,
3. barns åsikter och synpunkter beaktas,

4. barn involveras i beslutfattande processer,
5. barn delar inflytande och ansvar över beslutfattande processer.

De fem nivåerna beskriver medverkan i en delaktighetsprocess som kan leda till inflytande. Poängen är att dessa nivåer bättre beskrivs som uttryck för delaktighet än som inflytande. Exempel på sådana former för delaktighet är rätten att lägga förslag, medverkan i dialog, möjlighet att lämna synpunkter och att bli konsulterad. Även i den vidareutvecklade modellen beskrivs tillgång till information som en av de grundläggande komponenterna för delaktighet.

3.4 Beaktandet av barnets bästa

Artikel 3.1 i barnkonventionen slår fast att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vad som är barnets bästa går inte alltid att ge ett enkelt och entydigt svar på. Därför behöver utredare och beslutsfattare pröva den aktuella åtgärden och dess konsekvenser för barnet eller barnen i fråga.

Barnets bästa har tre dimensioner¹²:

1. det är en rättighet,
2. en princip,
3. och ett tillvägagångssätt.

Barn har rätt att få sitt bästa prövat i alla beslut och andra åtgärder som rör ett enskilt barn eller barn som grupp. Den som fattar beslut som påverkar ett barn eller en grupp barn i Sverige har enligt barnkonven-

tionen en skyldighet att beakta barnets bästa. Krav på att beakta vad som är bäst för barnet finns inskriven i flera svenska författningar. FN:s barnrättskommitté understryker att barnets bästa ska förstås både som en kollektiv och en individuell rättighet.¹³

Kommittén anger också att förvisso påverkar alla statens handlingar barn på ett eller annat sätt, men detta betyder inte att varje handling från statens sida måste inbegripa en fullständig och formell process för att bedöma och fastställa barnets bästa. När ett beslut kommer att ha en betydande inverkan på ett eller flera barn är det dock enligt kommittén lämpligt att tillämpa en högre skyddsnivå och ett noggrant förfarande för att ta hänsyn till barnets bästa.¹⁴

Om det är möjligt att tolka en regel på olika sätt ska den tolkning som mest verkningfullt tillgodoser barnets bästa ha före-

11. Shier, H. Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15(2):107-117 (2001).

12. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 6.

13. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 23.

14. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 20.

träde.¹⁵ Barnets bästa som tillvägagångssätt innebär att de beslut som påverkar barn ska föregås av en bedömning av vilka konsekvenser beslutet kan få för det enskilda barnet eller för barn i grupp. Den som fattar beslut behöver motivera vad som bedöms vara bäst för barnet, hur prövningen har genomförts och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.¹⁶ Om ett beslut tas som inte är i linje med vad som är bäst för barnet, är det angeläget att kompensatoriska åtgärder genomförs.

FN:s barnrättskommitté framhåller att för att säkerställa att barnets bästa kommer i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn och för att alla bestämmelser i konventionen respekteras i lagstiftning och vid utvecklandet och verkställandet av strategier på alla myndighetsnivåer, krävs fortlöpande prövningar av barnets bästa. Dels krävs förebyggande konsekvensanalyser, som förutsäger effekterna av lagförslag, politik eller budgetfördelningar som rör barn och deras åtnjutande av sina rättigheter, dels krävs efterhandsanalyser, som bedömer vilken faktisk effekt genomförandet har haft. Denna process måste enligt kommittén vara inbyggd på alla nivåer i statsförvaltningen, och på ett så tidigt stadium som möjligt i utvecklandet av politiken.¹⁷

Det är viktigt att följa upp konsekvenserna av ett beslut och att det enskilda barnet eller de barn som berörs ges möjlighet att medverka i uppföljningen. I praktiken innebär det t.ex. att ta reda på hur barnet upplevt åtgär-

derna och om barnet fått ett stöd och skydd som var till barnets bästa. Om ett beslut inte uppfyller barnets rättigheter är det angeläget att kompensatoriska åtgärder genomförs.

Prövning av barnets bästa

Barnombudsmannen har identifierat några viktiga förutsättningar för att prövningar av barnets bästa inom olika verksamheter ska kunna genomföras effektivt¹⁸:

- Det ska finnas ett övergripande beslut inom organisationen om att prövningar av barnets bästa ska göras och att de ska hålla god kvalitet.
- Ledningen har det yttersta ansvaret för att organisationens insatser följer barnkonventionen och principen om barnets bästa.
- Ledningen har även ansvar för att säkerställa att organisationen har tillräcklig kompetens för att göra prövningar.
- Prövningar av barnets bästa ska vara en integrerad del av en ordinarie besluts- och ärendeprocess.
- Befintliga strukturer och system bör inkludera tydliga rutiner för prövningar av barnets bästa.
- Ledningen ska kontinuerligt följa upp metoder och processer som används för att göra prövningar av barnets bästa.

15. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 6 b).

16. Jfr FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 6 c).

17. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 5 (2003) om allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6), punkt 45.

18. Barnombudsmannen, Prövning av barnets bästa – Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner, 2020.

Barnkonventionens grundprinciper

Artikel 2

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.

2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

Artikel 3

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål

vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder

3. Konventionsstaterna ska säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för omvårdnad eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.

Artikel 6

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.

2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

BARN OCH COVID-19-PANDEMIN

När världen drabbades av covid-19-pandemin i början av 2020 vidtog regeringen en mängd åtgärder för att minska smittspridningen. Rekommendationerna om att stanna hemma vid sjukdomssymtom, undvika folksamlingar, kollektivtrafik samt att inte resa påverkade samhället stort.

Under året har beslut fattats löpande på nationell, regional och lokal nivå av vuxna runt barn i syfte att minska smittspridningen, beslut som på olika sätt påverkat barn direkt och indirekt. Ett och samma beslut har också fått skiftande konsekvenser för olika barn. Det innebär att det inte går att tala om enskilda riskgrupper eller att få en total överblick över alla konsekvenser för barn i Sverige. Men vi vet att ett antal

grupper är särskilt utsatta och att krisen drabbar vissa barn hårdare än andra. I en samhällskris finns det sannolikt grupper av barn som löper större risk att inte få sina rättigheter tillgodosedda.

4.1 Konsekvenser för barn

Även om barn och unga generellt tycks löpa mindre risk att drabbas av själva viruset¹⁹ är konsekvenserna av pandemin för barn, många och allvarliga. FN:s barnrättskommitté har uttryckt oro över situationen för barn, särskilt barn i utsatta situationer. Många barn påverkas allvarligt, både fysiskt, emotionellt och psykiskt, och kommittén uppmanar staterna att respektera barnets rättigheter när åtgärder vidtas för att hantera det hot mot folkhälsan som pandemin utgör.²⁰

19. Folkhälsomyndigheten, Covid-19 hos barn och unga. En kunskapssammanställning – Version 2, 12 november 2020.

20. FN:s barnrättskommitté, COVID-19 Statement (INT_CRC_STA_9095_E), 8 april 2020, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CRC/STA/9095&Lang=en (hämtad 2021-02-25).

Under det senaste året har Barnombudsmannen genom samverkan med såväl offentlig sektor som civilsamhället fått information om hur barns rättigheter har påverkats, både positivt och negativt, genom beslut och restriktioner kopplade till pandemin. I denna rapport lyfter vi tre prioriterade huvudområden där barns rättigheter påverkats i stor utsträckning. Dessa tre områden är barns delaktighet i krisberedskap, barns rätt till utbildning under en kris och barns rätt till hälsa och fritid. Här nedan följer en kortare lägesbild utifrån den information vi känner till som på olika sätt ligger till grund för genomförandet av barns rättigheter.

Barnets rätt till information och att vara delaktig

Barn och unga har rätt till information anpassad till deras ålder och mognad för att kunna vara delaktiga.²¹ De är därmed också mottagare av information. Att informationen som kommuniceras är anpassad för barn är en grundläggande förutsättning för att barn ska kunna bli delaktiga.

Uppsala universitet genomförde en enkätundersökning om covid-19 med barn och unga under våren 2020. Där framkom att ungdomar generellt hade stor tillit till myndigheter när det gäller information om covid-19. Av de tillfrågade barnen angav 80 procent att de litar på myndigheter "helt och hållet" eller "ganska mycket". Extra intressant var att det fanns en signifikant skillnad utifrån hur ungdomarna bodde; högst tillit till myndigheter hade ungdomar som bodde i villa och minst tillit hade de som bodde i hyresrätt. Tilliten var dock ändå hög och i

Erfarenheter av tidigare kriser

Sedan Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 har vi genomgått flera samhällskriser. Forskning visar att i synnerhet ekonomiska kriser som leder till arbetslöshet, ökade kostnader och stora besparingar inom offentlig sektor påverkar barnfamiljer och barns levnadsvillkor.²² Familjens ekonomi är grunden till att barnet får den socioekonomiska trygghet som är nödvändig för att kunna utvecklas. Därför är statens ansvar för att välfärdssystemet fungerar central.

Sverige drog flera viktiga lärdomar av den ekonomiska kris som drabbade landet under 90-talet. De offentliga åtstramningarna på 90-talet, med bland annat sänkt barnbidrag och avskaffat flerbarnstillägg, drabbade framför allt familjer utan förvärvsinkomst hårt.²³ Vid finanskrisen efter 2008 hölls ersättningsnivåerna till barnfamiljer istället stabila, vilket mildrade krisens effekter för barn.²⁴

De allmänna trygghetssystemen är avgörande för möjligheten till en skälig levnadsnivå, och i längden även för möjligheten att tillgodose barns rättigheter. Det är en viktig lärdom att ta med sig i den kris vi drabbats av 2020 när statliga stöd till näringsverksamheter har satt ett hårt tryck på statskassan.

Vi befinner oss fortfarande i krisen, och vilka konsekvenser konjunkturnedgången som inleddes år 2020 kommer att få för barns rättigheter är ännu för tidigt att uttala sig om.

21. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkterna 15-17.

22. Bertil Edin, Barn och ungdomars 1990-tal – En studie om samhällsstödet till barn och hur det påverkats av den ekonomiska krisen, Stockholm: Barnombudsmannen, 1997, sid. 2-3.

23. Ibid, sid. 2-3.

24. Cantillon, B., Chzhen, Y., Handa, S., & Nolan, B. (Eds.). (2017). Children of austerity: Impact of the great recession on child poverty in rich countries. Oxford University Press, sid. 242.

nivå med tilliten till familjen. Även politiker får höga förtroendesiffror när det gäller information om covid-19.²⁵

I samma undersökning framkom även att ungdomar har hög tillit till traditionella medier och nyhetsappar men är kritiska till sociala medier som informationskälla. På frågan "Tycker du att det behövs tydligare information till ungdomar om corona?" svarade en majoritet att de vill ha "lite mer" eller "mycket mer" information. Hela 70 procent av ungdomarna uppgav ett behov av mer information riktad till just dem.²⁶

Både regeringen och Folkhälsomyndigheten har under senare delen av våren och hösten genomfört kommunikationsinsatser riktade till barn. Folkhälsomyndigheten har till exempel tagit fram en nationell informationsinsats om covid-19 som riktar sig till barn, ungdomar och unga vuxna i alla skol- och utbildningsformer i Sverige. Syftet är att påminna om att vi gemensamt behöver hjälpas åt för att minska smittspridningen.²⁷ Jämställdhetsministern höll en presskonferens i april och en i maj riktad till barn och unga om pandemin.²⁸

Utbrottet av covid-19 har lett till att läget är oförutsägbart och svårhanterligt för många aktörer i Sverige, däribland socialtjänsten. Socialstyrelsen sammanställde under hösten 2020 data från 56 kommuner och stadsdelar gällande anmälningar om barn till socialtjänsten. I promemorian framkom att socialtjänsten i vissa kommu-

ner och stadsdelar uppger att barn, framför allt i yngre åldrar, har kommit till tals i mindre utsträckning under förhandsbedömningarna under pandemin, på grund av färre fysiska möten. Samtalen har dessutom ibland enbart skett med vårdnadshavaren och inte med barnet. Samtalet med barnet är viktigt av flera olika anledningar. Det stärker och stödjer barnet och bedömningar och beslut får högre kvalitet om barnets inställning är känd. Färre fysiska möten och samtal med barn kan exempelvis försvåra möjligheterna att säkerställa barnets trygghet och säkerhet. Några lyfter positiva erfarenheter av telefonsamtal med ungdomar, och några kommuner överväger att fortsatt erbjuda ungdomar samtal över telefon.²⁹ Socialstyrelsens datainsamling bestod av en begränsad mängd underlag och i vilken utsträckning barn har fått komma till tals skiljer sig kraftigt åt i landet.

Barnets rätt till utbildning och skola

Sverige är ett av få länder som beslutat att hålla förskolor och grundskolor öppna under stora delar av pandemin. Enligt Folkhälsomyndigheten så påverkas inte barn av covid-19 lika mycket som vuxna gör. De blir inte allvarligt sjuka i samma utsträckning och är kanske inte heller lika smittsamma. Av Folkhälsomyndighetens uppföljningar framkommer att skolans viktiga roll påverkas negativt vid distansundervisning och att skillnaderna mellan de elever som lyckas

25. Uppsala universitet, Barn och ungas röster om corona - En undersökning med barn och unga 4-18 år om coronapandemin våren 2020, 2020.

26. Uppsala universitet, Barn och ungas röster om corona - En undersökning med barn och unga 4-18 år om coronapandemin våren 2020, 2020.

27. Folkhälsomyndigheten, Informationsinsats: Allt är inte som vanligt, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/verksamheter/information-till-skola-och-forskola-om-den-nya-sjukdomen-covid-19/informationsinsats-allt-ar-inte-som-vanligt/> (hämtad 2021-02-19).

28. Regeringen, Jämställdhetsministern håller pressträff för barn om det nya coronaviruset tillsammans med inbjudna experter, 17 april 2020, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/04/jamstalldhetsministern-haller-presstraff-for-barn-om-det-nya-coronaviruset-tillsammans-med-inbjudna-expert/> (hämtad 2021-03-12); Regeringen, Jämställdhetsministern och utbildningsministern håller pressträff för barn om det nya coronaviruset, 12 maj 2020, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/05/jamstalldhetsministern-och-utbildningsministern-haller-presstraff-for-barn-om-det-nya-coronaviruset/> (hämtad 2021-03-12).

29. Socialstyrelsen, Effekter av covid-19 på anmälningar gällande barn till socialtjänsten, 2021.

och inte lyckas riskerar att öka. Effekten blir större ju yngre barnen är. Därför konstaterade Folkhälsomyndigheten att nackdelarna är större, ur ett barnrättsperspektiv, med stängda skolor.³⁰ Med detta i åtanke beslöt regeringen, i samråd med Folkhälsomyndigheten, att Sverige fortsatt skulle hålla förskolor och grundskolor öppna när gymnasieskolor och universitet fick gå över till distansundervisning i mars 2020.³¹

Beslutet om distansundervisning för gymnasieskolor och universitet har förändrats och under hösten öppnades gymnasieskolorna delvis upp igen för närundervisning.³² Men när den andra smittvågen tog fart under hösten kom regeringen återigen med nya beslut. Inför vårterminens start 2021 uppmanades huvudmännen på landets högstadieskolor att ytterligare se över och förstärka det förebyggande arbetet gällande smittspridning, genom att ge möjlighet till distans- eller fjärrundervisning om övriga smittskyddsåtgärder inte bedömdes vara tillräckliga.³³ Flertalet högstadie- samt gymnasieskolor har därefter bedrivit distans- eller fjärrundervisning. Skolverket har skrivit att om en huvudman stänger en skola,

måste de beakta reglerna om elevens rätt till utbildning. Det är viktigt att en elev får det stöd eleven behöver för att ha möjlighet att nå kunskapskraven.³⁴

För vissa grupper av barn har distansundervisning fått positiva effekter. På gymnasieskolan har till exempel distansundervisningen medfört att närvaron har ökat för vissa elevgrupper. Hemmasittare och elever med psykisk ohälsa har i högre grad varit närvarande när undervisningen bedrivits digitalt.³⁵ Enligt undersökningen från Uppsala universitet framkom att 23 procent tyckte att distansundervisningen har viktiga fördelar, som att slippa pendla långt, kunna ha en lugn miljö, göra skolarbete i sin egen takt, ha sovmorgon och hinna ta promenader på lunchen.³⁶

Vid en skolstängning eller distansundervisning blir grundskolans kompensatoriska uppdrag ännu svårare att genomföra.³⁷ För några barn har omställningen till distansundervisning inneburit en ökad risk att inte kunna tillgodogöra sig sina studier på samma sätt. Det kan handla om att undervisningen minskar i omfattning, att det ställs högre krav på självstudier eller att det blir svårare att få

30. Folkhälsomyndigheten, Covid-19 hos förskole- och skolbarn, En jämförelse mellan Finland och Sverige, 2020.

31. Regeringen, Sveriges skolor får bättre möjligheter att hantera effekter av coronaviruset, 13 mars 2020, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/03/sveriges-skolor-far-battre-mojligheter-att-hantera-effekter-av-coronaviruset/> (hämtad 2021-03-12); Folkhälsomyndigheten, Lärosäten och gymnasieskolor uppmanas nu att bedriva distansundervisning, 17 mars 2020, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/larosaten-och-gymnasieskolor-uppmanas-nu-att-bedriva-distansundervisning/> (hämtad 2021-03-12); Förordning (2020:115) om utbildning på skolområdet och annan pedagogisk verksamhet vid spridning av viss smitta.

32. Folkhälsomyndigheten, Gymnasieskolorna kan öppna till höstterminen, 29 maj 2020, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/maj/gymnasieskolorna-kan-oppna-till-hostterminen/> (hämtad 2021-03-12); Regeringen, Kravet på distansundervisning lättas upp, 29 maj 2020, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/05/kravet-pa-distansundervisning-lattas-upp/> (hämtad 2021-03-12).

33. Regeringen, Högstadieskolor får möjlighet till fjärr- eller distansundervisning för att undvika trängsel och minska smittspridningen, 07 januari 2021, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/01/hogstadieskolor-far-mojlighet-till-fjarr-eller-distansundervisning-for-att-undvika-trangsel-och-minska-smittspridningen/> (hämtad 2021-03-12); Folkhälsomyndigheten, Undvik smittspridning i högstadieskolorna, 07 jan 2021, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/januari/undvik-smittspridning-i-hogstadieskolorna/> (hämtad 2021-03-12).

34. Skolverket, Skolplikt och rätt till utbildning under coronapandemin, <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/skolplikt-och-ratt-till-utbildning#Text1> (hämtad 2021-03-12).

35. Skolverket, Lägesbild av situationen i gymnasieskolan med anledning av covid19-pandemin - INSAMLING 21-25 SEPTEMBER, 2020-10-12.

36. Uppsala universitet, Barn och ungas röster om corona - En undersökning med barn och unga 4-18 år om coronapandemin våren 2020, 2020.

37. Skolinspektionen, Utbildning under påverkan av coronapandemin i grundskolan och grundsärskolan, 2020.

hjälp från lärare.³⁸ För barn som har föräldrar med språkliga utmaningar och arbetsrelaterad stress kan det vara svårare att få hjälp med att bedriva självstudier.³⁹ Distansundervisning kan leda till minskad motivation och en känsla av ensamhet som växer med tiden. Själva lärandet kan också påverkas negativt då eleverna inte kan samarbeta och diskutera med andra elever på det sätt de vanligen gör i klassrummet.⁴⁰ Från Skolinspektionens undersökning framgår också att det finns en olivärdighet bland eleverna när det gäller tillgång till digitala verktyg, både i hemmiljön och i skolan.⁴¹ Att inte ha tillgång till skolans lokaler kan också få andra negativa konsekvenser, som avsaknad av skolmat och socialt stöd från andra vuxna än sina föräldrar, minskad fysisk aktivitet och generella avbrott i barnens sociala liv och möjligheter till stimulans.⁴²

Situationen har också blivit sämre för barn i trångboddhet, eller barn som lever i hem där det förekommer våld eller missbruk.⁴³ För många av dessa barn är skolan en fristad där eleverna kan få en paus från en jobbig hemsituation och stöttning från andra vuxna. Elevhälsan har på många skolor fått ställa om sitt arbete på grund av pandemin, med nya arbetssätt och rutiner. Oavsett hur huvudmannen har valt att fortsatt bedriva verksamheten så kvarstår elevhälsans uppdrag. Skolan behöver särskilt uppmärksamma och säkerställa att

elever som har behov av extra anpassningar och särskilt stöd får det stöd de behöver i de förändrade lägen som uppstår. Det finns ett dubbelriktat samband mellan hälsa och lärande. Barn kan lättare möta svårigheter på ett konstruktivt sätt om de upplever att de kan överblicka, förstå och se ett sammanhang i sin situation.⁴⁴

Vi kan också konstatera att frånvaron bland personal och elever i grundskolan ökade under våren 2020.⁴⁵ Frånvaro hos personal i grundskolan har i vissa fall gjort att det har varit svårt att tillgodose elevers behov av extra anpassningar och särskilt stöd.⁴⁶ Under hösten 2020, när elever och personal kunde återvända till gymnasieskolans lokaler, fanns tecken på att frånvaron i gymnasieskolan ökat något jämfört med 2019.⁴⁷

Barnets rätt till hälsa och fritid

I våra samtal med civilsamhällesorganisationer och andra myndigheter framkom tidigt en bild av att pandemin påverkade barn och ungas hälsa och fritid på många olika sätt. Vi fick indikationer på att den psykiska ohälsan ökade på grund av isolering i hemmet, nedstängning av fritidsaktiviteter och oro för både sig själva och närstående.⁴⁸ Då allt fler tillbringade mer tid hemma varnade också Världshälsoorganisationen (WHO) tidigt för att detta innebar en ökad utsatthet för barn i hemmet till följd av våld, psykisk ohälsa och missbruksproblematik. Samtidigt

38. Folkhälsomyndigheten, Covid-19-pandemins tänkbara konsekvenser på folkhälsan, 2020; Skolinspektionen, Utbildning under coronapandemin i gymnasieskolan, 2020.

39. Folkhälsomyndigheten, Covid-19-pandemins tänkbara konsekvenser på folkhälsan, 2020. Skolverket, Covid-19-pandemins påverkan på skolväsendet, delredovisning 1, 2020.

40. Skolinspektionen, Utbildning under coronapandemin i gymnasieskolan, 2020.

41. Skolinspektionen, Utbildning under påverkan av coronapandemin i grundskolan och grundsärskolan, 2020.

42. Rabinowicz S, Leshem E, Pessach IM. COVID-19 in the Pediatric Population-Review and Current Evidence. *Current Infectious Disease Reports* 22, 29 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11908-020-00739-6> (hämtad 2021-03-12).

43. Barnombudsmannens hearing med civilsamhällesorganisationer, maj och augusti 2020.

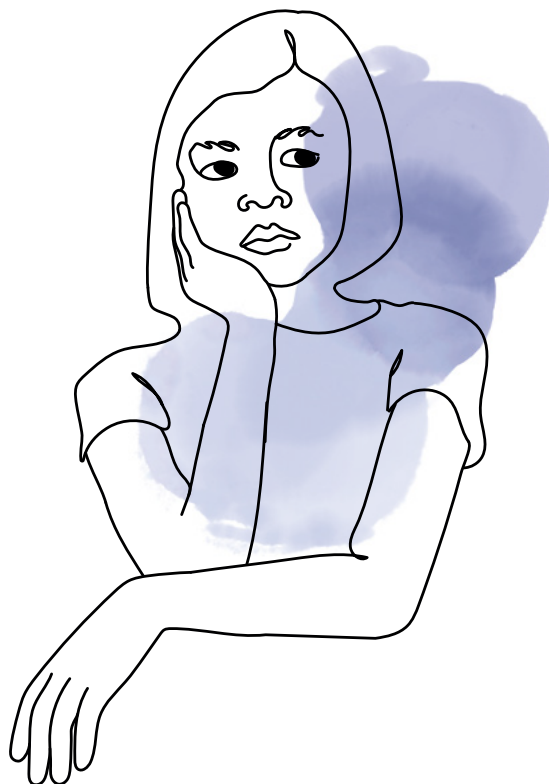
44. Skolverket, Skolans arbete med elevhälsa under coronapandemin, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-arbete-med-elevhalsa-under-coronapandemin> (hämtad 2021-03-04).

45. Skolverket, Covid-19-pandemins påverkan på skolväsendet, delredovisning 1, 2020.

46. Skolverket, Covid-19-pandemins påverkan på skolväsendet, delredovisning 1, 2020.

47. Skolverket, Lägesbild av situationen i gymnasieskolan med anledning av covid19-pandemin, 2020.

48. Barnombudsmannens hearing med civilsamhällesorganisationer, maj och augusti 2020.

kan färre sociala aktiviteter skapa en mer begränsad tillvaro vilket i vissa familjer också kan öka utsattheten.⁴⁹

Bilden av en försämrad psykisk hälsa hos barn, såsom ångest och nedstämdhet, lyfts av Bris som har fått fler samtal om detta sedan pandemin slog till.⁵⁰ Även Uppsala universitets undersökning bekräftar att oro för sjukdom och död har varit vanligt hos barn i alla åldrar. Många barn upplever också en förändrad fritid med inställda aktiviteter, mindre tid med kompisar och att annat som barn normalt ser fram emot ställs in.⁵¹ I över hälften av Sveriges regioner upplever verksamhetschefer över ungdomsmottagningar att den psykiska ohälsan bland unga har ökat under pandemin.⁵²

Forte, forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, har poängterat att en effekt av att många barnfamiljers ekonomiska situation försämrats under pandemin riskerar att förstärka den negativa trenden för ungas psykiska hälsa som pågått sedan 1980-talet.⁵³ Som med den ekonomiska krisen på 1990-talet i Sverige kan ungdomars psykiska hälsa försämrats på grund av ekonomisk stress, både eftersom det blir svårare för dem själva att få arbete och då deras föräldrar kan bli arbetslösa.⁵⁴

Det är också sannolikt att pandemins följdverkningar kommer att öka ungas behov av stöd och hjälp från barn- och ungdomspsykiatri och elevhälsan.⁵⁵ Inspektionen för vård och omsorg (IVO) har i sin tillsyn sett

49. United Nations, 2020. WHO warns of surge of domestic violence as COVID-19 cases decrease in Europe, <https://unric.org/en/who-warns-of-surge-of-domestic-violence-as-covid-19-cases-decrease-in-europe/> (hämtad 2021-02-23).

50. Bris, Första året med pandemin – Om barns mående och utsatthet, 2021, sid. 3.

51. Uppsala universitet, Barn och ungas röster om corona - En undersökning med barn och unga 4-18 år om coronapandemin våren 2020, 2020.

52. Sveriges Radio, 2021. Ungdomsmottagningar upplever ökad psykisk ohälsa, <https://sverigesradio.se/artikel/ungdomsmottagningar-upplever-okad-psykisk-ohalsa> (hämtad 2021-02-25).

53. Forte Fokus, Samhällseffekter av coronapandemin – psykisk ohälsa bland barn och unga, 2020.

54. Hagquist, C, Final Scientific Report. Research programme 2013–2020. The impacts of changed living conditions on child and adolescent mental health, 2020, Karlstads universitet.

55. Forte Fokus, Samhällseffekter av coronapandemin – psykisk ohälsa bland barn och unga, 2020.

att utredningstiden hos socialtjänsten i vissa fall blivit längre under pandemin, bland annat på grund av en hög sjukfrånvaro, brister i it-anpassningar samt att samverkan med andra aktörer har försvårats. Exempelvis har lagstadgade så kallade SIP-möten⁵⁶ inte kunnat genomföras, vilket riskerar att gå ut över barn med behov av särskilt stöd.⁵⁷

Socialstyrelsen uppger att det hittills har skett en minskning av inrapporteringen av nya fall av psykiatriska tillstånd hos barn under pandemin⁵⁸ och att besöksfrekvensen inom barn- och ungdomspsykiatri minskat jämfört med tidigare år.⁵⁹ Nedgången i antal vårdbesök kan även ses inom somatisk specialiserad öppenvård, somatiska akutmottagningar och somatisk slutenvård. Socialstyrelsen framhåller att försenade vårdåtgärder kan ha en negativ inverkan på barn, men att det är för tidigt att bedöma effekterna av eventuell utebliven eller uppskjuten vård.⁶⁰

Under hösten 2020 stängdes flertalet idrotts- och fritidsaktiviteter för barn, men efter att Folkhälsomyndigheten gjorde en ny bedömning i början på 2021 har flertalet aktiviteter öppnats upp igen för barn födda 2002 eller senare.⁶¹ Bakgrunden är de positiva aspekterna och betydelsen av barn och ungas fysiska aktivitet för deras hälsa.

Idrottsrörelsens utmaningar att rekrytera och hålla kvar ungdomar i övre tonåren har blivit allt större under pandemin. Det finns en betydande risk för att en del ungdomar hoppar av och inte återvänder till idrotten. Andra viktiga aspekter är att idrotten, förutom att bidra med pulshöjande aktivitet, även ger barn och unga rutiner och vanor som de kan bära med sig in i vuxenlivet.⁶²

I UNICEF Sveriges undersökning bland skolbarn framkom att hela 85 procent av barnen som hade en organiserad fritidsaktivitet före pandemin upplevde att denna hade förändrats.⁶³ Länsstyrelsen i Hallands läns lägesbild visar att det bland kommuner funnits en oro för att fritidsaktiviteter ställts in, vilket kan leda till ökat behov av stöd och i förlängningen psykisk ohälsa.⁶⁴ De barn som Rädda Barnen träffat berättar också om att bristen på fritidsaktiviteter, att inte få träffa kompisar och mer tid framför skärmar leder till större psykisk ohälsa. Detta får även negativa effekter för barns fysiska hälsa. Barnen upplever också en frustration för de olika besked som getts om vilka fritidsaktiviteter som kan bedrivas och hur.⁶⁵ Några nya initiativ har startats för att erbjuda barn en fritidsaktivitet. Ett exempel är Rädda Barnens Digifritids, där barn kan

56. Samordnad individuell plan, SIP, ska upprättas tillsammans med brukare och patient om insatser från både socialtjänst och hälso- och sjukvård behöver samordnas.

57. Inspektionen för vård och omsorg, Hög förmåga hos socialtjänsten att ställa om under pågående pandemi, 2020. <https://www.ivo.se/publicerat-material/nyheter/2020/hog-formaga-hos-socialtjansten-att-stalla-om-under-pagaende-pandemi/> (hämtad 2021-02-26).

58. Socialstyrelsen, Psykiatriska tillstånd och psykofarmaka under coronapandemin, 2020.

59. Socialstyrelsen, Psykiatriska akutmottagningar har fortfarande färre besök men samtidigt fler inläggningar under coronapandemin, 2020.

60. Socialstyrelsen, Förändringar i barns och ungas vårdbesök med anledning av covid-19, 2021.

61. Regeringen, Barns fritidsaktiviteter ska kunna hålla öppet, 21 januari 2021, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/01/barns-fritidsaktiviteter-ska-kunna-halla-oppet/> (hämtad 2021-03-12); Regeringen, Gymnasieungdomars fritidsaktiviteter ska kunna hålla öppet, 04 februari 2021, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/02/gymnasieungdomars-fritidsaktiviteter-ska-kunna-halla-oppet/> (hämtad 2021-03-12).

62. Folkhälsomyndigheten, Ny studie visar på vikten av insatser för mer fysisk aktivitet bland barn, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2019/april/ny-studie-visar-pa-vikten-av-insatser-for-mer-fysisk-aktivitet-bland-barn/> (hämtad 2021-02-24).

63. UNICEF, Kartläggning kring hur barns vardag påverkas av coronapandemin, 2020.

64. Länsstyrelsen i Hallands län, Rapportering avseende uppdrag "Lägesbilder och åtgärder i kommunerna för att förebygga social problematik och utsatthet med anledning av covid-19", 2020, sid. 6.

65. Rädda Barnen, 1 år med pandemi – konsekvenser för barn och framtida risker, 2021, sid. 9 och 20.

hänga för att leka och lära sig nya saker, men också mötas i sin oro och få stöd och lotsning till trygga vuxna.⁶⁶

Pandemin har medfört att barn har färre vuxna omkring sig, vilket kan leda till att missförhållanden inte upptäcks och anmäls till socialtjänsten då yrkesgrupper som har anmälningsplikt har mindre kontakt med barnen. När skolor stänger kan även tillgången till elevhälsa och fysiska ungdomsmottagningar bli sämre.⁶⁷ Socialtjänsten fick under våren 2020 in en ny typ av anmälningar från skolan om elever med hög frånvaro. Det var vanligt att anmälningarna rörde familjer som tidigare inte haft kontakt med socialtjänsten. Den främsta orsaken bakom anmälningarna var att föräldrar höll sina barn hemma på grund av rädsla för att bli smittade eller för att barnet eller någon i familjen själv var i riskgrupp. Många av anmälningarna rörde barn i socioekonomiskt utsatta områden, samt barn i familjer med utländsk bakgrund där föräldrarna inte behärskar svenska.⁶⁸

I Socialstyrelsens kartläggning av anmälningar till socialtjänsten gällande barn under pandemin framkom att anmälningarna ökade med cirka fem procent under de undersökta perioderna 2020 jämfört med 2019. Ökningen var något större i september än i maj.⁶⁹ Att enbart utifrån dessa fakta dra slutsatsen att fler barn far illa är svårt, eftersom vi inte känner till bakgrunden till dessa anmälningar. Socialstyrelsens kart-

läggning visar också att det finns en stor variation mellan kommuner i hur många anmälningar gällande barn som rör våld i nära relationer som inkommit. Några kommuner har tagit emot färre anmälningar, medan andra beskriver en ökning som kan härledas till pandemin och den ökade isoleringen där redan belastade familjer har fått det svårare.⁷⁰

I våra samtal med civilsamhällesorganisationer och andra myndigheter framkom det att planerade möten på Barn- och ungdomspsykiatri (BUP) i vissa fall har skjutits upp eller ställts in, vilket lett till att barn inte fått den psykiatriska vård de har behov av. Det framkom även att planerade operationer av barn skjuts upp eller ställs in. Det såg dock väldigt olika ut i olika regioner.⁷¹

Då fler barn och ungdomar tillbringar mer tid på nätet ökar även risken för att barn söks upp och utnyttjas av vuxna. Distribuering av barnpornografiskt material har orsakat stor oro bland organisationer och inom rättsväsendet, men enligt Europol finns ännu inga tydliga indikationer på att övergreppen har ökat nämnvärt. Det förväntas ta lång tid innan det går att utvärdera om pandemin har påverkat i det här avseendet på grund av det stora mörkertalet och den långa tid det ibland tar innan barn och ungdomar berättar för någon vad de råkat ut för. Däremot bedöms antalet inlägg på olika forum för personer med sexuellt intresse för barn ha ökat.⁷²

66. Rädda Barnen, Digifritids, <https://www.raddabarnen.se/foretag/coronaviruset-foretag/skandia-corona/> (hämtad 2021-03-12).

67. Barnombudsmannen, Rapport med anledning av Covid-19 (Dnr: BO 2020-0142), 2020.

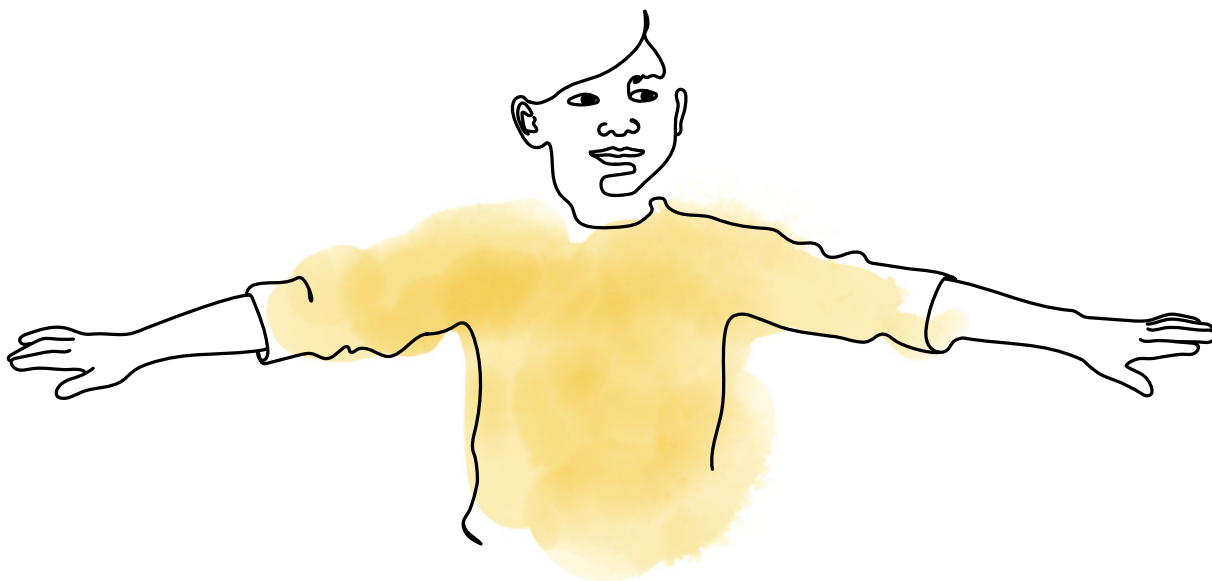
68. Socialstyrelsen, Effekter av covid-19 på anmälningar gällande barn till socialtjänsten, 2021.

69. Socialstyrelsen, Effekter av covid-19 på anmälningar gällande barn till socialtjänsten, 2021.

70. Socialstyrelsen, Effekter av covid-19 på anmälningar gällande barn till socialtjänsten, 2021.

71. Barnombudsmannen, Rapport med anledning av Covid-19 (Dnr: BO 2020-0142), 2020.

72. Polisen, COVID-19. Pandemins långsiktiga konsekvenser för brottsutveckling och samhällsordning, 2020.

SÄKERSTÄLL BARNNS DELAKTIGHET I SVERIGES KRISBEREDSKAP

Hur samhället ska agera under en kris styrs av svensk beredskapsreglering och de författningar, strategier, riktlinjer och policys som är kopplade till Sveriges krisberedskap. Den nuvarande regleringen behöver ett tydligare barnrättsperspektiv med krav på barnrättsliga prövningar och att barn ska erbjudas möjlighet att vara delaktiga i beslut som fattas. Barns inflytande och delaktighet genomsyrar stora delar av barnkonventionen och är en central komponent i det praktiska barnrättsarbetet. Delaktighet är inte bara ett verktyg för att säkerställa barns rättigheter, det har även ett värde i sig självt. Barns delaktighet i beslut innebär inte att de automatiskt ska ha ett inflytande över beslutet eller ansvar för beslutets utgång, delaktigheten syftar snarare till att stärka själva beslutsprocessen. I våra samtal med barn framkommer det att när genomgripande åtgärder införs

utan att de har förankrats bland barnen, är acceptansen för och lojaliteten med åtgärderna svagare.

Att erbjudas tillgång till information kan ses som det mest basala uttrycket för delaktighet i alla former av beslutsfattande. Ett framgångsrikt delaktighetsarbete kräver att barnet har fått relevant information samt att informationen är anpassad till barnets ålder, mognad och förutsättningar i övrigt. Många av de barn vi har pratat med vill bidra på ett meningsfullt sätt till samhället och i de åtgärder som genomförs för att stoppa smittspridningen. Dock vittnar barnen om brister i information, processer och återkoppling. Vid händelser som allvarligt påverkar samhällets funktion behöver barn få tillgång till information som är anpassad till dem utifrån ett tillgänglighetsperspektiv. Behovet av tydlig information och tydliga processer kan antas vara särskilt stort under en kris. För att barn ska kunna tillgoda sig samhällsinformationen och för att

informationen ska vara anpassad på rätt sätt bör barn själva involveras i processen att ta fram information riktad till dem.

Det konkreta arbetet med barns inflytande och delaktighet skiljer sig åt mellan olika verksamheter och sammanhang. Vår enkät till verksamhetschefer inom kommuner och regioner visar att många ser barns delaktighet som en stor utmaning, och risken är då stor att barnets åsikter inte inhämtas eller beaktas vid beslut. Barns röster och åsikter måste ses som en resurs för samhället. Myndigheter och andra aktörer med särskilt ansvar för Sveriges krisberedskap och totalförsvaret måste inhämta barns och ungas åsikter i planering och utvärdering av åtgärder. Utan att lyssna på och prata med de barn som berörs av ett beslut eller en åtgärd kan vi inte säkerställa att vi utgår ifrån ett barnrättsperspektiv när vi fattar beslut som rör barn.

Barnombudsmannen föreslår därför följande:

- > Inkludera ett barnrättsperspektiv i de författningar, strategier, riktlinjer och policys som är kopplade till Sveriges krisberedskap och totalförsvaret.
- > Säkerställ barnanpassad information inför och vid kriser och extraordinära händelser.
- > Säkerställ att offentliga aktörer med särskilt ansvar för krisberedskap och extraordinära händelser gör barn delaktiga.

5.1 Barnkonventionen om delaktighet

Barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet är ett av barnkon-

ventionens mest angelägna budskap och tydliggör barnet som subjekt med en egen mening som ska respekteras. Rättigheten omfattar även ett barn som berörs av frågan men som har svårt att uttrycka en åsikt.⁷³ Delaktigheten omfattar barnets rätt att framföra sin åsikt och att få den beaktad. Det är således inte bara barnets ställningstagande som ska inhämtas, utan åsikten ska även beaktas i förhållande till ålder och mognad. Vid beslut som rör ett enskilt barn måste alltid en individuell prövning ske av barnets bästa. Även inför beslut som rör grupper av barn måste barns bästa vägas in.

FN:s barnrättskommitté betonar vikten av att återkoppla till barnet som en del i processen att barnet hörs gällande ett beslut. Barn ska enligt kommittén informeras om hur deras åsikter har tolkats och använts och, vid behov, ges möjlighet att ifrågasätta och påverka analysen av resultaten. Barn har också rätt att få tydlig återkoppling om hur deras deltagande har påverkat resultaten. När det är lämpligt bör barn också, anger kommittén, ges möjlighet att själva delta i uppföljningar. Granskningar och utvärderingar av barns deltagande måste när det är möjligt genomföras tillsammans med barnen.⁷⁴

Artikel 17 i barnkonventionen innebär att staten ska säkerställa ett barns tillgång till information och material från olika källor. Det gäller särskilt information och material som främjar barnets välmående och hälsa. Barnrättskommittén konstaterar att ungdomar har rätt att få tillgång till sådan information som är väsentlig för deras hälsa, utveckling och möjlighet att på ett meningsfullt sätt delta i samhället. Kommittén säger också att det är en stats skyldighet att säkerställa att alla ungdomar, både i och utanför skolan, får riktig och lämplig infor-

73. Barnets åsikt får då inhämtas genom ställföreträdare eller på annat sätt.

74. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 134 i).

75. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 4 (2003) om ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, punkt 26.

mation om hur de ska skydda sin hälsa och utveckling och hur de ska leva hälsosamt.⁷⁵

Barns delaktighet under en kris

I artikel 12 i barnkonventionen ligger en utvecklingsaspekt som innebär att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad. Det finns ibland en oro för att vi med stöd i barnkonventionen ger barn och unga för stort ansvar. Det kan vara befogat om barn tvingas till att ta ställning till frågor som de inte har möjlighet att överblicka konsekvenserna av. Barnet har alltid möjligheten att avstå från att dela med sig av sina åsikter.

Principen om barnets rätt att komma till tals måste ytterst vara underställd principen om barnets bästa. Bedömningen av vad som är ett barns eller en grupp barns bästa i en viss situation ska alltid göras av de vuxna som har ansvaret för beslutet. Om vuxna avsägar sig ansvaret för att fatta ett beslut och istället lägger över det ansvaret på barnet blir barnkonventionens intentioner missbrukade.

FN:s barnrättskommitté understryker dock att rätten i artikel 12 inte upphör i kris-situationer eller i deras efterdyningar. Enligt barnrättskommittén finns det en ökande mängd belägg för de betydande insatser som barn kan bidra med i konfliktsituationer, efter konflikter och i återuppbyggnadsprocesser efter katastrofer. Kommittén har betonat att barn som drabbats av krissituationer ska uppmuntras och få möjlighet att delta i analyser av sin situation och sina framtidsutsikter. Barns deltagande hjälper dem att återta kontrollen över sina liv, bidrar till rehabilitering, utvecklar organisationsförmågan och stärker identitets känslan.⁷⁶

Samtidigt ska barn, enligt kommittén, skyddas från att utsättas för situationer

som kan vara traumatiska eller skadliga. Därför uppmuntrar kommittén konventionsstaterna att stödja mekanismer som hjälper barn, särskilt ungdomar, att ha en aktiv roll både vid återuppbyggnad efter katastrofer och vid konfliktlösning efter krigssituationer. Deras åsikter ska inhämtas vid bedömning, utformning, genomförande, granskning och utvärdering av program.⁷⁷

5.2 Delaktighet i andra bestämmelser

Det finns på flera olika ställen i andra delar av svensk författning bestämmelser om att ett barns inställning ska klarläggas eller att ett barns åsikter ska inhämtas i ett visst ärende eller inför ett beslut. Bland de inledande paragraferna i flera svenska lagar finns det portalstadganden om att barns synpunkter ska inhämtas. I skollagen framgår bland annat att barnets inställning så långt det är möjligt ska klarläggas och att barn ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet. Vidare stadgas att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.⁷⁸ Andra bestämmelser tydliggör att barn och elever ska ges inflytande över utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem.⁷⁹

Enligt socialtjänstlagen ska ett barn få relevant information när en åtgärd rör barnet och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.⁸⁰ Även i patientlagen finns liknande bestämmelser, som säger att när patienten är barn ska barnets inställning till aktuell vård eller behandling så långt som möjligt klarläggas och tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.⁸¹

76. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 125.

77. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 125 och 126.

78. 1 kap. 10 §, andra stycket, skollagen (2010:800).

79. 4 kap. 9 §, skollagen.

80. 11 kap. 10 § socialtjänstlagen (2001:453).

81. 4 kap. 3 §, patientlagen (2014:821).

I Sverige är rätten att ta del av information grundlagsskyddad genom regeringsformen. Rättigheterna enligt grundlagen gäller alla oavsett ålder, där uttrycket ”var och en” i regeringsformen är ett förtydligande av utgångspunkten att fri- och rättighetsskyddet gäller lika för både svenska medborgare och andra som vistas i landet.⁸²

5.3 Vad säger verksamhetscheferna?

I det här avsnittet går vi igenom resultat och svar från den enkät som vi skickade ut till verksamhetschefer inom skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård under hösten 2020. Vi skickade enkäten till verksamhetschefer som kan antas ta hänsyn till barnkonventionen i sina beslut. Vår utgångspunkt var att de som besvarade enkäten skulle ha ett övergripande ansvar för beslut som berör barn. Enkäten besvarades av 136 socialchefer⁸³ respektive 153 skolchefer⁸⁴ i kommunerna, och av 15 verksamhetschefer för barnsjukhus i regionerna⁸⁵. Frågorna handlar om hur de arbetar med delaktighet och inflytande, samt vilka utmaningar de ser i implementeringen av barnkonventionen framöver.

Beslut och rutiner för delaktighet Socialförvaltningen

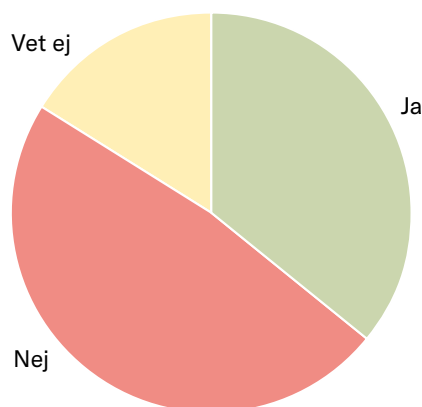
Att ha rutiner på plats inom förvaltningen där barn ges möjlighet att höras inför beslut som berör dem kan öka barns möjligheter till delaktighet i beslut. Vi frågade därför socialcheferna om det fanns ett sådant övergripande beslut inom kommunen. Av de 136 socialcheferna svarar ungefär en tredjedel (36 procent) att det finns ett övergripande beslut inom kommunen om att barn

och unga ska beredas möjlighet att höras inför beslut som berör dem. Knappt hälften (48 procent) uppger att det inte finns något sådant beslut i kommunen. 16 procent av socialcheferna vet inte om det finns något beslut om detta i kommunen.

De socialchefer som uppgav att det fanns ett övergripande beslut om barns delaktighet i kommunen fick en uppföljande fråga om vilken metod de använde för att höra barn. Det visar sig att metoderna skiljer sig mycket åt mellan kommunerna. Den vanligaste metoden för barns delaktighet är BBIC, Barns behov i centrum, men den används inte av alla.

För att se till att de metoder som används är relevanta och faktiskt efterlevs i praktiken är det viktigt att följa upp dem regelbundet. Vi frågade därför hur ofta socialcheferna följer upp de metoder som används för att bereda möjlighet för barn och unga att höras inför beslut som berör dem. Trots att bara 36 procent av kommunerna har ett beslut om att barn ska vara delaktiga i beslut

Beslut om delaktighet Socialförvaltningen

82. En reformerad grundlag (prop. 2009/10:80), sid. 248.

83. Socialchef, verksamhetschef för socialförvaltning eller motsvarande i kommunen.

84. Skolchef, förvaltningschef barn- och utbildning eller motsvarande i kommunen.

85. Verksamhetschef för barnsjukhus, barnmedicin/barnavdelning på sjukhus eller motsvarande i regionen.

uppges ungefär hälften av alla socialchefer (52 procent) att de gör regelbundna uppföljningar av metoderna för barns delaktighet varje år, varav en fjärdedel (24 procent) följer upp så ofta som var sjätte månad. Detta kan innebära att flera socialchefer möjliggör för barn och unga att vara delaktiga i beslut trots att det inte finns något övergripande beslut om det på kommunnivå.

En viktig del av uppföljningen av de metoder som används är att dra lärdomar och eventuellt förändra arbetssättet. Vi frågade därför socialcheferna om de förändrat metoderna för barns delaktighet sedan barnkonventionen blev lag. Ungefär en tredjedel av socialcheferna (30 procent) svarar att kommunen på något sätt har förändrat hur de bereder möjlighet för barn och unga att höras inför beslut som berör dem. Exempelvis dokumenteras barnets egen uppfattning och egen beskrivning av ärendet tydligare i underlag till beslut. Vissa har ökat målsättningen för antalet enskilda samtal med barn, andra har bildat ungdomsråd. Hälften av socialcheferna, 50 procent, uppges att de inte har förändrat sina rutiner för att göra barn delaktiga efter att barnkonventionen blev lag.

Utbildningsförvaltningen

Ett sätt att öka barns möjligheter till delaktighet i beslut kan vara att ha rutiner på plats som möjliggör för barn och unga att höras inför beslut som berör dem. Vi frågade därför skolcheferna om det fanns ett sådant övergripande beslut inom kommunen. Av de 153 skolcheferna anger ungefär en tredjedel (37 procent) att det finns ett övergripande beslut om att barn ska ges möjlighet att höras inför beslut som rör dem. 38 procent svarar att det inte finns något sådant beslut i kommunen, medan resterande 25 procent inte vet.

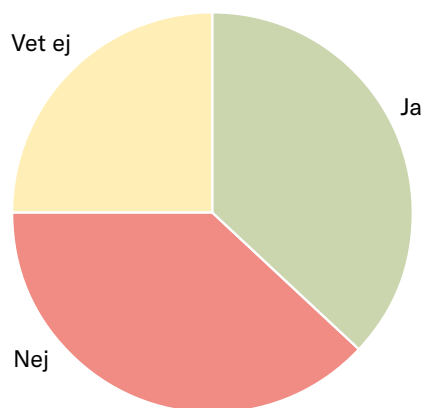
Formerna och metoderna för delaktighet i beslut som berör barn skiljer sig mycket åt mellan kommunerna, men den mest förekommande metoden är att underlag hämtas

från olika typer av klassråd, elevråd och ungdomsråd eller andra elevorganisationer på skolorna.

Drygt hälften (52 procent) av alla tillfrågade skolchefer uppges att de varje år följer upp de metoder som används för barns delaktighet. Detta trots att det i många kommuner inte finns något övergripande beslut om detta. Uppföljningarna sker främst i det systematiska kvalitetsarbetet vid läsårsslut. Ett fåtal skolchefer gör uppföljningar mer sällan, medan sex procent uppges att de aldrig gör några uppföljningar. En fjärdedel (25 procent) svarar att de inte vet om några uppföljningar görs.

Ungefär en tredjedel (30 procent) av skolcheferna anger att de på något sätt förändrat metoderna för barns delaktighet efter att barnkonventionen blev lag. Av fritextsvaren i enkäten framgår även att flera skolchefer fattat beslut om att öka elevernas inflytande på olika sätt, men att arbetet inte ännu är helt genomfört. Strax över hälften (55 procent) av skolcheferna svarar att det inte har skett någon förändring i hur de gör barn och unga delaktiga i beslut efter att barnkonventionen blev lag.

Beslut om delaktighet Utbildningsförvaltningen

Hälso- och sjukvården

Barns möjlighet till delaktighet i beslut kan öka om det finns rutiner på plats för att höra barn inför beslut som berör dem. Vi frågade därför verksamhetscheferna för barnsjukvård om det fanns ett sådant övergripande beslut inom regionen. Av de 15 verksamhetscheferna i regionerna anger 27 procent att det finns ett övergripande beslut om detta i regionen. Lika många (27 procent) svarar att det inte finns, medan 47 procent av cheferna inte vet. De metoder som används skiljer sig till viss del åt, och i direkta möten med barn och unga används bland annat strukturerade intervjuer, fokusgrupper eller enkäter.

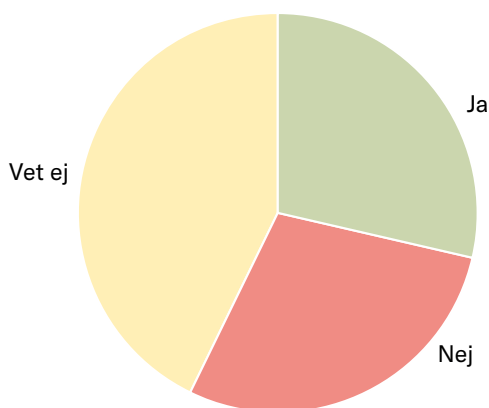
Mer än hälften (53 procent) av verksamhetscheferna följer upp metoder för att höra barn och unga, trots att det inte alltid finns något övergripande beslut i regionen om att göra barn delaktiga i beslut. Hur strukturerade uppföljningarna är varierar, men vanligast är att det sker i samband med den årliga verksamhetsplaneringen då de metoder och processer som använts utvärderas. En tredjedel (33 procent) av cheferna gör uppföljningar av metoderna mer sällan, medan 27 procent uppger att de aldrig gör några uppföljningar.

En femtedel av verksamhetscheferna (20 procent) svarar att regionen förändrat hur de bereder möjlighet för barn och unga att höras inför beslut som berör dem, efter att barnkonventionen blev lag. Inom en region lyfts exempelvis att barnet eller dess vårdnadshavare nu har en större möjlighet att delta som patientrepresentant och tillfrågas i olika förbättringsprojekt. De flesta av verksamhetscheferna (60 procent) svarar att det inte har skett någon förändring i metoder för att göra barn mer delaktiga efter barnkonventionen blev lag.

Utmaningar med barnkonventionen

Här redovisas svaren på frågan om vilka de

Beslut om delaktighet Hälso- och sjukvården

största utmaningarna de olika verksamhetscheferna ser i sitt arbete med barnkonventionen. Flera svarsalternativ var möjliga att ange.

Socialförvaltningen

Den största utmaningen såg socialcheferna (49 procent) i att göra barn och unga delaktiga i beslutsprocesser som rör dem. Det finns också utmaningar i att få hela organisationen att delta i utvecklingsarbetet med barnkonventionen, samt att göra prövningar av barnets bästa. Endast 14 procent av socialcheferna är rädda att rättigheterna för vissa grupper av barn riskerar att nedprioriteras.

Utbildningsförvaltningen

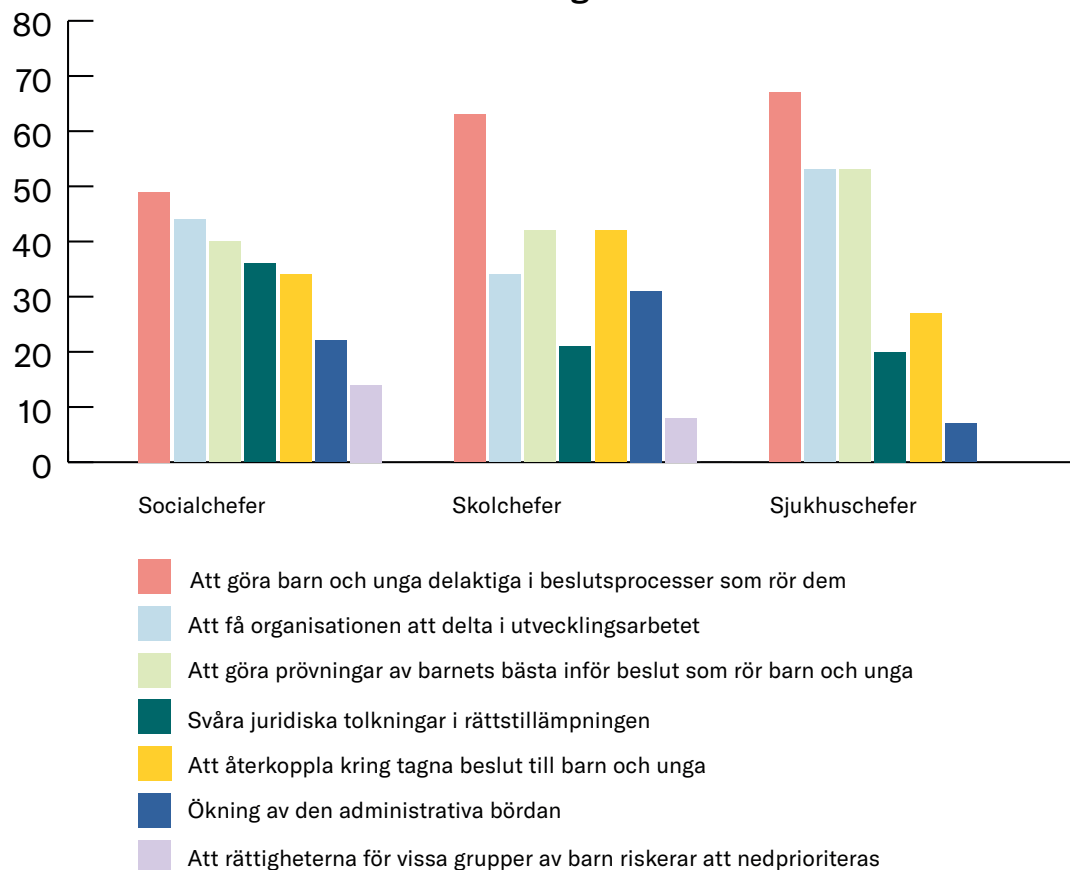
Likt socialcheferna ansåg skolcheferna att den största utmaningen i arbetet med barnkonventionen är att göra barn och unga delaktiga i beslutsprocesser som rör dem (63 procent). 43 procent av skolcheferna upplever utmaningar i att göra prövningar av barnets bästa inför beslut som rör barn och att återkoppla kring tagna beslut till barn och unga. Även här är det få (8 procent) som tror att rättigheterna för vissa grupper av barn riskerar att nedprioriteras.

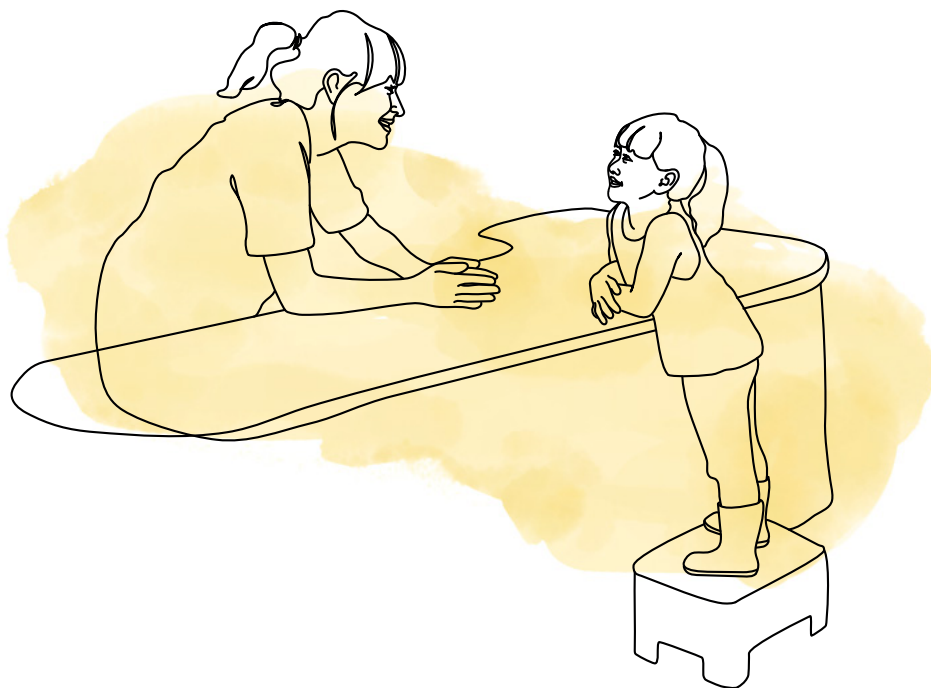
Hälso- och sjukvården

Även i regionerna anser cheferna att den största utmaningen i sitt arbete med barnkonventionen är att göra barn och unga delaktiga i beslutsprocesser som rör dem (67 procent). Svaren visar också att många verksamhetschefer upplever utmaningar i

att göra prövningar av barnets bästa inför beslut som rör barn och att få hela organisationen att delta i utvecklingsarbetet. Inom regionerna är det ingen som tror att rättigheterna för vissa grupper av barn riskerar att nedprioriteras.

Vilka ser ni som de största utmaningarna i ert arbete med barnkonventionens rättigheter?

5.4 Barns röster om delaktighet

Här presenterar vi vad barn berättat för oss om hur de upplevt sin möjlighet till delaktighet och inflytande under pandemin. Under oktober 2020 genomförde vi samtal med 111 barn och unga mellan 5 och 20 års ålder i socioekonomiskt utsatta kommuner som var särskilt drabbade av pandemin. De åsikter och reflektioner som barn har framfört till Barnombudsmannen i arbetet med den här rapporten representerar inte alla barns åsikter, utan ska ses som exempel.

Information och att bli hörd

De barn vi har träffat anger att de får information främst genom skolan, familjen och vänner. I några fall nämns även media, t.ex. Lilla Aktuellt. Några enstaka personer har också följt presskonferenserna från Folkhälsomyndigheten.

Bland de barn Barnombudsmannen har pratat med har kunskapen om åtgärder för att begränsa smittspridningen generellt varit god. Många har redogjort för olika restriktioner, berättat om bra sätt att tvätta händerna och kommit med knep för att komma ihåg att hålla avstånd.

Flera olika grupper med barn resonerar

om vikten av att information finns tillgänglig på ett bra språk, som är enkelt att förstå. Här visar sig i många fall barnens omsorg om vuxna som har begränsad möjlighet att ta till sig information på svenska.

"All information på nyheterna och så kommer på svenska, vi ungdomar förstår, men inte alla vuxna."

"Precis och därför vet inte föräldrarna hur de ska förklara för sina barn, för de har inte koll."

Många av barnen uttrycker en frustration över de olika beslut som har fattats i syfte att minska smittspridningen av coronaviruset; beslut som ofta upplevs som ologiska. När genomgripande åtgärder införs, i t.ex. skolan, utan att det är förankrat bland eleverna eller kommunicerat hur det ska bidra till minskad smittspridning, är lojaliteten med åtgärderna svagare. Att få sin rätt till information tillgodosedd är viktigt för förståelse och lojalitet med beslut som påverkar livet i hög utsträckning.

"Var det någon som frågade er vad ni tyckte?"

"Ja, de berättade för oss, de sa till oss varför. De sa, det är så här med corona. Men, vi fick ju inte säga vår åsikt."

"De [skolan] är ju mer seriösa när det gäller mobiler än när det gäller corona. Alltså man kan vara i en stor hög och snacka och de säger ingenting, men när det kommer till våra telefoner blir det kaos."

Några barn berättar hur skolan under några dagar placerade eleverna med avstånd till varandra i klassrummen, men snart därefter återgick skolan till vanlig möblering. Andra berättar om åtgärder som det är svårt att förstå poängen med, och som det därför är svårt att respektera.

"De [skolan] är ju mer seriösa när det gäller mobiler än när det gäller corona. Alltså man kan vara i en stor hög och snacka och de säger ingenting, men när det kommer till våra telefoner blir det kaos."

Barn vill vara delaktiga

I princip alla de barn vi har träffat pratar om pandemin och vill ta ansvar för att stoppa smittspridningen. Flera barn vi talar med uttrycker stark frustration, och i något fall ilska, över de barn och vuxna som inte håller avstånd och på andra sätt inte följer restriktionerna.

"Jag kan tycka att alla inte tar ansvar, alla tar olika mycket ansvar. Men alltså, om man har vänner som skiter i restriktionerna, då blir det ju som att deras vänner också skiter i det, alltså det blir som en kedjereaktion. Alla tar ju inte ansvar."

De barn Barnombudsmannen har träffat har alla haft förslag och idéer om hur smittspridningen i skolor kan minimeras, vid läxhjälp och fritidsaktiviteter. Många barn vill bidra på ett meningsfullt sätt till samhället.

"Jag tror också såhär, det är jättesvårt att ändra det som man är van vid, så det tar ju tid också."

Flera barn tycker att vuxna i skolan inte tar barnens oro på allvar, och att de har fördomar om att barn inte bryr sig om restriktionerna. Några barn uttrycker frustration över att vuxna inte tar deras oro på allvar, och önskar att det fanns större möjlighet att ta ansvar, t.ex. i skolan.

"När man pratar med vuxna och säger till dem, vi borde ha karantän, då säger de: "Varför ska ni ens bry er, ni bryr er inte ens, så ni kan lika gärna gå ut, gör vad ni vill.""

Få av barnen tog spontant upp att de inte har tillfrågats om olika åtgärder för att minska smittspridningen eller fått komma med synpunkter på t.ex. vad som ska göras i skolan. Bara när de får en direkt fråga reflekterar de över att de faktiskt inte har fått komma till tals.

Flera grupper beskriver att de tidigare har haft extralektioner eller läxhjälp i skolan som har tagits bort för att minska smittspridningen. Även läxhjälp från andra aktörer, som civilsamhällesorganisationer, har ställts in. Flera barn resonerar om möjliga lösningar, och berättar samtidigt att de inte har involverats alls i skolans beslut att ta bort läxhjälp och extra stöd utanför skoltid och att det inte har funnits utrymme att komma med förslag på hur det skulle kunna genomföras.

"I våran skola, de frågade inte ens oss vad vi tyckte om situationen och så, alltså, det blev ju bara så här, de ställde in skolan och så fick man studera hemma."

5.5 Analys och diskussion

Det är en rättighet för varje barn att uttrycka sin åsikt i alla frågor som berör barnet. Barnkonventionen stadgar varje barns rätt att bilda åsikter, uttrycka sina åsikter på ett sätt som passar barnet, samt en skyldighet för vuxna att lyssna och beakta barnets åsikter inför beslut och andra åtgärder. Varje barn behöver också ges förutsättningar att bilda åsikter, t.ex. genom att vuxna tillgängliggör information och skapar tid och utrymme för barnet att utveckla sina åsikter.

Forskning visar att barn och ungas inflytande och delaktighet i samhällets olika arenor och sammanhang kan ge en rad positiva effekter, såsom att de beslut som fattas blir bättre⁸⁶, att barn lär sig att inhämta fakta och lyssna på andras argument⁸⁷ och att barns hälsa och självförtroende förbättras⁸⁸. De barn och unga som å andra sidan upplever att deras åsikter och tankar inte är lika mycket värda, kan känna sig utanför – ett utanförskap som kan leda till att barnet inte har tillit till det system som finns.⁸⁹

Utmaningar med delaktighet under pandemin

Det finns stora fördelar med att arbeta med barns delaktighet och inflytande, både för barnen själva, för verksamheten och för samhället i stort. Det gäller för alla verksamheter och alla sammanhang som barn befinner sig i. Samtidigt ser vi att den största utmaningen som de tillfrågade cheferna i kommuner och regioner ser i sitt arbete med att genomföra barnkonventionens rättigheter i praktiken, är att göra barn och unga delaktiga i beslutsprocesser som rör dem.

I våra intervjuer med offentliga verksamheter framkommer också en viss osäkerhet inför att involvera barn i olika beslut.⁹⁰ Detta bekräftas även av Barnkonventionsutredningen som, i iakttagelser om den praktiska tillämpningen av barnets rätt att uttrycka sina åsikter, påtalade att vissa upplever att det är svårt att i sin yrkesroll prata med barn, då de inte är vana vid det.⁹¹

Även om det kan upplevas svårt att erbjuda möjligheter till deltagande för barn i olika beslut, får det inte hindra offentliga verksamheter från att involvera barn i beslut och åtgärder. Barns åsikter är en resurs för samhället. Särskilt under en kris kan barn och unga bidra med betydande insatser och inspel, till exempel för att utforma och genomföra program.⁹² Genom att låta barn och unga bidra med sina synpunkter, tankar och upplevelser tillförs en dimension som inte kan fås på annat sätt. Utan att lyssna på och prata med de människor som direkt berörs av samhällets åtgärder och prioriteringar är det också svårt att kunna fatta beslut där barnets bästa tas i särskilt beaktande.

Delaktighetsprocesser och tillgång till information

Under en kris kan behovet av tydlig information och tydliga processer vara större än vanligt. Ofta fattas då många beslut om förändringar som genomgripande berör både offentliga verksamheter och olika grupper av barn. Det är då angeläget att det finns en tydlighet i vad förändringarna innebär, hur processen kring besluten ser ut och vad som kan påverkas. Barns delaktighet innebär inte alltid att barn också ska ges infly-

86. Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande (prop. 2013/14:191), sid. 27.

87. Mager, U. & Nowak, P. (2012). Effects of student participation in decision making at school. A systematic review and synthesis of empirical research. Educational Research Review, 7, 38–61.

88. Ibid.

89. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (f.d. Ungdomsstyrelsen), Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:10, Fokus 10 – en analys av ungas inflytande, sid. 218–219.

90. Se kapitel 9. Lärande exempel.

91. Barnkonventionen och svensk rätt (SOU 2020:63), volym 1, sid. 57 och 299.

92. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 126.

tande eller ansvar, utan det handlar många gånger om att stärka processen och besluten som tas. På så vis bäddar processen även för en större acceptans och lojalitet för de beslut som fattas.

De ordningsregler som gäller i skolan ska tas fram under medverkan av eleverna, enligt skollagen.⁹³ För att reglerna ska fungera ska de vara meningsfulla och begripliga. De barn vi har träffat har inte kunnat ge några exempel på att de har involverats i beslut om vilka åtgärder som ska vidtas i skolan med anledning av pandemin. Inget barn vi träffat har blivit tillfrågat om idéer eller förslag på hur trängsel och smittspridning skulle kunna minskas i skolan. Barnen förklarar också att de inte heller får ge några förslag på möjliga alternativ när skolan ställer in lektioner eller andra aktiviteter. I några fall berättar eleverna att åtgärderna har varit uppe på elevrådsmöten, men då mer som information om att de ska följa restriktionerna, inte som ett forum för att diskutera åtgärder tillsammans med barnen.

Att t.ex. involvera klassråden på en skola när ledningen ska fatta beslut om distansundervisning eller inställda aktiviteter kan vara ett bra sätt att göra barn och unga delaktiga. Men det är också viktigt att reflektera över hur och varför metoderna används, och vilka grupper av barn som ges en möjlighet att göra sin röst hörd. För att få en samlad helhetsbild av vad hela gruppen barn och unga har för åsikter om ett visst beslut är det viktigt att göra insatser för att nå olika grupper av barn. Det ger en större chans att de åtgärder som sätts in blir bra för barn i olika situationer, och att rätt kompenserande åtgärder vidtas. Delaktighet är inte enbart en typ av forum eller inflytande-

struktur. Det är även en pågående process som på många sätt är stärkande för barnen som involveras. Tyvärr ser vi att det saknas tydliga strukturer för delaktighet i många kommuner och regioner.

Våra samtal med barn visar att många barn vill bidra på ett meningsfullt sätt till samhället och till de åtgärder som genomförs för att stoppa smittan. De formella möjligheterna för barn och unga att komma till tals i vissa lokala beslutsprocesser var redan innan pandemin begränsade.⁹⁴ Barn vittnar också om brister i både information, processer och återkoppling under pandemiåret.⁹⁵ Att erbjudas tillgång till information kan ses som det mest basala uttrycket för delaktighet i alla former av beslutsfattande. Ett framgångsrikt delaktighetsarbete kräver att barnet har fått relevant information som är anpassad till barnets ålder, mognad och förutsättningar i övrigt.

När vi befinner oss i en kris och media rapporterar dygnet runt blir barn och unga också mediekonsumenter – mer eller mindre frivilligt. Enligt SVT ökade ungas medieanvändning under februari-april 2020, mest hos barn 9 till 14 år. Ökningen syntes främst inom traditionella medier.⁹⁶ Den traditionella nyhetsrapporteringen är dock sällan anpassad för barn, och barn behöver kunskap och stöttning för att kunna värdera och förstå all information som ges. Informationen ligger sedan till grund för barnens möjlighet att vara delaktiga, förstå beslut från andra aktörer och själva kunna ta aktiva beslut baserade på fakta. Uppsala universitet sätter i sin rapport om barns och ungas röster om corona fingret på ett angeläget och aktuellt behov: att ge i uppdrag till någon att snabbt skriva en berättelse för barn är kanske inte

93. 5 kap. 5 § skollagen.

94. Barnombudsmannen. Barns och ungas rätt till inflytande i kommuner och landsting. 2015, sid. 2.

95. Med barnets bästa som utgångspunkt ska informationen vara formulerad så att barnet förstår beslutets innebörd, motiveringen till beslutet och beslutets konsekvenser.

96. Sveriges Television, Nyhetskonsumtionen ökar mest bland barn under coronakrisen, <https://www.svt.se/kultur/mediebarometern-okad-nyhetskonsumtion-bland-barn-under-coronamanaderna> (hämtad 2021-02-21).

det första myndigheterna tänker på i en kris, men det är nödvändigt för att barnen ska kunna tillgodogöra sig informationen. En text med bilder kan föräldrar och pedagoger använda för att samtala med barnen och försöka göra det obegripliga begripligt.⁹⁷

För att barn och unga ska uppleva att de är fullvärdiga samhällsmedborgare är det viktigt att de kan känna att de är delaktiga i alla sammanhang på den lokala och regionala nivån. För att uppnå detta behöver former och synsätt utvecklas som gör att barn och unga själva upplever att de tas på allvar och att deras röster görs hörda i de lokala och regionala verksamheterna och beslutsprocesserna. Prövningar av barnets bästa måste göras inför varje beslut som rör barn, vilket under en kris blir viktigt för de myndigheter som har särskilt ansvar för krisberedskap.

Beslut, mandat och resurser

För att barnkonventionen som lag ska göra en verklig skillnad för barns rättigheter krävs att barnrättsarbetet integreras både i verksamheternas styrning och i deras löpande verksamhet. En förutsättning för styrning och ledning i verksamheterna är att sätta tydliga mål, avsätta resurser samt att förde- la mandat och ansvar i verksamheten. I vår undersökning ser vi att knappt hälften av de tillfrågade kommunerna och regionerna anger att det finns ett övergripande beslut om att barn och unga ska beredas möjlighet att höras inför beslut som berör dem.

Det finns stora skillnader mellan olika kommuner och hur långt verksamheterna har kommit med att stärka arbetet med barns delaktighet. Skillnaderna består både i metoder som används och hur väl barnkonventionen integrerats i det löpande arbetet. Tidigare erfarenheter pekar på vik- ten av att kunskap och kompetenser om hur barnrättsarbetet ska genomföras integreras

i hela verksamheten. För att stärka hållbar- heten och minska beroendet av enskilda "eldsjälar" behövs ett ägarskap för frågorna hos ledning och medarbetare.

Våra intervjuer med offentliga verksam- heter vittnar om vikten av en bra ledning för att barnrättsarbetet ska fungera. Särskilt när det gäller hur barns rätt till delaktighet ska integreras i verksamheterna, styrs och följas upp. Efterlevnaden av barnkonventio- nen får inte vara beroende av prioriteringar i den kommunala eller regionala ledningen. Alla barn ska ha samma möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda, oberoende av var i Sverige de bor och vilken verksamhet de kommer i kontakt med.

Rutiner, strukturer och metoder för att göra prövningar av barnets bästa och invol- vera barn i beslut måste finnas på plats i of- fentliga verksamheter där barn vistas redan innan samhället befinner sig i en krissitu- ation. Vi kan se att det inte alltid är fallet. Om rutiner finns på plats ökar möjligheterna att fatta de beslut som är bäst för såväl det enskilda barnet som för barn som grupp. Det måste samtidigt bli tydligare i de olika författningar som är kopplade till Sveriges krisberedskap hur barnrättsperspektivet sä- kerställs när rutiner sätts på prov. Först då är det möjligt att i en kris fatta välvägdade beslut som grundas i barnets bästa och som barn har fått vara delaktiga i.

Genom att verka för att barn ges ett ökat inflytande får vi bättre beslutsunderlag och därmed en ökad kvalitet i besluten. De upp- levelser och de erfarenheter som barn och unga har av pandemins konsekvenser kan bara de själva relatera till. Eftersom barns synpunkter tillför en dimension som inte kan fås på annat sätt måste vuxnas erfarenheter kompletteras med bilden som dagens unga ger. Endast då får vi ett fullvärdigt besluts- underlag.

97. Uppsala universitet, Barn och ungas röster om corona - En undersökning med barn och unga 4-18 år om coronapandemin våren 2020, sid. 25.

SÄKERSTÄLL BARNNS RÄTT TILL UTBILDNING UNDER EN KRIS

Utbildningen i Sverige ska vara likvärdig och alla ska ha lika tillgång till utbildning. Det innebär inte att utbildningen behöver utformas på samma sätt överallt, eller att alla elever ska få lika mycket resurser. Utbildningen ska dock vara av likvärdig kvalitet och varje elev ska få möjlighet att utvecklas så långt som möjligt, oberoende av sin bakgrund eller vilken skola de går i. Det framkommer både i våra samtal med barn och i enkäter med skolchefer i kommuner att förutsättningarna för att få en god skolgång ser olika ut i olika delar av landet. Genom att involvera grupper av elever med olika förutsättningar i skolans beslutsprocesser kan likvärdigheten i utbildningen stärkas samtidigt som den kompensatoriska förmågan ökar. Barns delaktighet och inflytande är därför en förutsättning för en likvärdig skola, där elevernas lärande, kunskaper och erfarenheter tas tillvara.

Skolan har en skyldighet att se till att utbildningen fungerar oavsett vilken situation samhället befinner sig i. Men skolans roll är inte bara viktig för utbildningen i sig. En stor del av elevernas vardag tillbringas i skolan. Där möts alla barn och skolans funktion som en social mötesplats där barn kan möta trygga vuxna är minst lika viktig som själva utbildningen. För barn i särskilt utsatta situationer kan utbildningen utgöra en möjlighet att ta sig ur en svår situation. Utöver detta fungerar skolan också som en plattform för information, där eleverna får kunskap om samhället i stort. Vid en kris är skolan central för att barn ska få information om och förståelse för de beslut som tas.

Huvudmannens ansvar för att genomföra skolans uppdrag och ansvaret att säkerställa lika tillgång till och likvärdig utbildning gäller oavsett samhällsläge. I krissituationer är det centralt att åtgärder som berör barn som kan behöva vidtas utgår från en prövning av barnets bästa där även rätten

till delaktighet och skydd beaktas. Nationella riktlinjer för skolan bör därför tydliggöra huvudmännens ansvar för att ett barnrättsperspektiv genomsyrar beslutsfattandet med krav på att inhämta elevers åsikter och erfarenheter.

Oavsett i vilken form skolarbete bedrivs under pandemin är det viktigt att skolan är och förblir en frisk- och skyddsfaktor i elevernas liv. Att gå till skolan och spendera sin tid där kan fungera som en skyddsfaktor för många barn, särskilt för utsatta grupper som av olika skäl har det tufft hemma. De barn vi pratat med vittnar om att deras vardag förändrats drastiskt när mycket av undervisningen bedrivs på distans. Undervisning på distans kan för vissa barn leda till att deras sociala umgänge försämras. De vuxna i skolan har i sådana situationer inte samma möjlighet att fånga upp elever som mår dåligt och elevhälsans uppdrag blir svårare men samtidigt än viktigare. Vissa grupper av barn har mer behov av stöd i skolan, samtidigt som pandemin har lett till att stöd har ställts in, t.ex. läxhjälp. I våra samtal med barn har vi sett att barns skolgång har påverkats både negativt och positivt av pandemin. Vi behöver dra lärdom av pandemins effekter för att motverka att eventuella brister kvarstår, återkommer eller förvärras i en framtida kris och för att se till att de positiva effekterna kan kvarstå. Då vi samlar kunskap om hur utbildningen och skolans kompensatoriska uppdrag fungerat under pandemin behöver därför barnets egna upplevelser dokumenteras och beaktas.

Barnombudsmannen föreslår därför följande:

- > Tydliggör skolans uppdrag under en kris och tydliggör huvudmännens ansvar.
- > Säkerställ att barn är delaktiga i uppföljningar av pandemins effekter.

6.1 Barnkonventionen om utbildning

I barnkonventionens artikel 28 erkänns barnets rätt till utbildning. Rätten till utbildning ska enligt artikeln förverkligas på grundval av lika möjligheter. Likabehandlingsprincipen följer även av artikel 2 där det framgår att varje barn ska få sina rättigheter tillgodosedda utan åtskillnad av något slag. Det innebär att alla barn har samma rätt till utbildning, oavsett t.ex. religion, etniskt ursprung, kön eller på grund av att ett barn tillhör en minoritet. Utbildningen ska därför även vara likvärdig i alla delar av landet och oavsett om barnet bor i en stad eller på landsbygden. Staten ska dessutom vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott.⁹⁸

Med utbildning i barnkonventionen avses just själva utbildningen och inte skolgången.⁹⁹ Begreppet utbildning avser hela det spektrum av livserfarenheter och lärande som gör det möjligt för barn, både som individer och som grupp, att utveckla sina personligheter, anlag och färdigheter och att leva ett fullvärdigt och tillfredsställande liv i samhället.¹⁰⁰ I artikel 28 framgår inte några närmare krav på utbildningen, hur länge den ska pågå eller vad den ska innehålla. Vad utbildningen ska syfta till framgår emellertid av artikel 29, som säger att utbildningen ska utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga.

Varje barn har rätt till en bestämd kvalitet på utbildningen. I linje med barnets bästa understryks i artikel 29.1 budskapet om en utbildning där barnet står i centrum.¹⁰¹ Enligt FN:s barnrättskommitté är huvudmålet med utbildningen att utveckla det enskilda barnets personlighet, anlag och färdigheter

98. Barnkonventionens artikel 28.1 (e).

99. Barnkonventionen och svensk rätt (SOU 2020:63), volym 2, sid. 1098.

100. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 1 (2001) om utbildningens mål, punkt 2.

101. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 1 (2001) om utbildningens mål, punkt 9.

med hänsyn till det faktum att varje barn har unika egenskaper, intressen, färdigheter och behov av lärande. Kommittén betonar att de värden som kommer till uttryck i artikel 29.1 är ännu viktigare för de barn som lever i situationer som kännetecknas av konflikt eller kris.¹⁰²

6.2 Andra bestämmelser

Skolförfattningarna stadgar att likvärdighet ska gälla. Av skollagen framgår att alla barn oavsett boendeort och socioekonomisk bakgrund ska ha lika tillgång till utbildning. Utbildningen ska också vara likvärdig oavsett var i landet den anordnas.¹⁰³ Skolan har dessutom ett kompensatoriskt uppdrag, hänsyn ska tas till barns olika behov och barn och elever ska ges stöd så att de utvecklas så långt som möjligt.¹⁰⁴

I skollagen finns även bestämmelser om barnets bästa som infördes med grund i barnkonventionen. Barnets bästa ska vara utgångspunkt i all utbildning enligt skollagen som rör barn. Barnets inställning ska så långt som det är möjligt klarläggas. Barn ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet och åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.¹⁰⁵ I förarbetena till skollagen framhålls också att för att kunna bedöma barnets bästa krävs det ett barnrättsperspektiv inför varje beslut eller åtgärder som rör barnet. Barnets bästa ska väga tungt i förhållande till andra intressen. Vidare framgår också att det i utbildningen ska beaktas övriga relevanta rättigheter såsom rätten till inflytande och delaktighet och skydd mot diskriminering.¹⁰⁶

6.3 Vad säger skolcheferna?

Sverige är ett av få länder där förskolor och grundskolor till stor del hållits öppna under pandemin. Samtidigt har det under året fattats många olika beslut för att minska smittspridningen i skolorna. Vi ville ta reda på vilka olika beslut som rör barn som skolchefer på utbildningsförvaltningar runtom i Sverige fattat under pandemin, och hur de resonerat kring barnkonventionen och barns rättigheter i dessa beslut. Vi har också frågat om vilka rutiner de har för att genomföra prövningar av barnets bästa.

Resultaten i detta kapitel baserar sig på den enkät som 153 skolchefer inom kommunerna¹⁰⁷ besvarat under hösten 2020. Vi skickade enkäten till skolchefer som kan antas ta hänsyn till barnkonventionen i sina beslut. Vår utgångspunkt var att de som besvarade enkäten skulle ha ett ansvar för de beslut som rör barn och inte stå alltför långt ifrån de barn som berördes av besluten.

Särskilda beslut under pandemin

FN:s barnrättskommitté har inför den sjätte och sjunde rapporteringen till kommittén, frågat Sverige om vilka åtgärder som vidtagits för att skydda barns rättigheter i samband med pandemin, och för att mildra pandemins negativa effekter.¹⁰⁸ Kommittén har även frågat om vilka åtgärder som vidtagits för att säkerställa att barn, särskilt de i utsatta situationer, inte påverkas negativt av pandemiåtgärderna och av de potentiella konsekvenserna av den ekonomiska kris som kan utlösas av åtgärderna.¹⁰⁹

102. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 1 (2001) om utbildningens mål, punkt 9 och 16.

103. 1 kap. 8–9 § skollagen.

104. 1 kap. 4 § skollagen.

105. 1 kap. 10 § skollagen.

106. Den nya skollagen - för kunskap, valfrihet och trygghet (prop. 2009/10:165), sid. 230.

107. Skolchef, förvaltningschef barn- och utbildning eller motsvarande i kommunen.

108. CRC/C/SWE/QPR/6-7, punkt 2 (b).

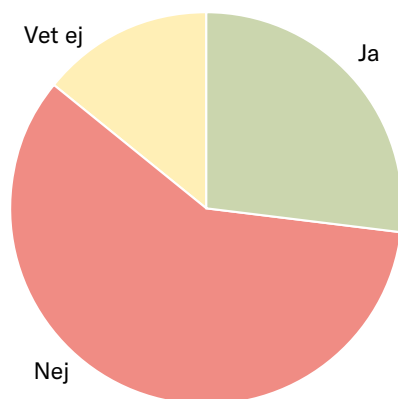
109. CRC/C/SWE/QPR/6-7, punkt 6 (c).

Beslut för att minska risken för kränkningar av barns rättigheter

Skolcheferna fick svara på frågor om de fattat några särskilda beslut för att minimera risken för att barns rättigheter kränks, med anledning av pandemin. Av de 153 skolchefer som svarat på enkäten uppger 59 procent att kommunen inte har fattat några sådana särskilda beslut.

Drygt en fjärdedel (27 procent) anger att kommunen har fattat särskilda beslut för att minska risken att barns rättigheter kränks. Många av dem uppger att de följt upp frånvaro från skolan för att säkerställa barnens rätt till utbildning. Vissa har, i samarbete med socialtjänsten, särskilt bevakat de elever som riskerar att hållas hemma av sina föräldrar. Några skolor har i enkäter följt upp hur distansundervisningen fungerar för gymnasieeleverna.

Beslut för barns rättigheter under pandemin Utbildningsförvaltningen

Av de 41 kommuner som har fattat beslut för att minimera risken att barns rättigheter inte blir tillgodosedda är det ungefär en tredjedel (34 procent) som svarar att kommunen har involverat barn och unga i de beslut som fattats. I de flesta fall är det en dialog som har förts med elevråd i skolorna. Nästan

hälften (49 procent) anger att barn och unga inte har involverats i besluten.

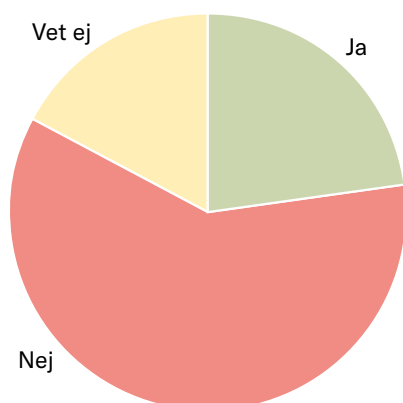
Andra beslut som kan påverka barn

Vi frågade också om kommunen gjort några särskilda prioriteringar, vidtagit övriga åtgärder eller fattat andra beslut med anledning av pandemin, vilka skulle kunna påverka barn direkt och indirekt. Tre fjärdedelar av skolcheferna (75 procent) uppger att kommunen fattat andra beslut. De har framför allt syftat till att säkra barnens rätt till utbildning men har samtidigt utgått från Folkhälsomyndighetens rekommendationer. Skolcheferna har förändrat rutiner kring exempelvis distansundervisning, städning, hygien, hämtning och lämning, måltider, fysisk distansering i klassrum samt utomhusvistelser. Många nämner distansundervisning, vilket förutom högstadie- och gymnasieelever även har gällt barn som tillhör en riskgrupp eller, i vissa fall, som har någon familjemedlem som testats positiv för covid-19. Många barn har behövt stanna hemma från förskolan eller skolan med minsta symtom. Samtidigt bedömer knappt en femtedel av skolcheferna (18 procent) att det inte fattats några övriga beslut eller åtgärder som påverkat barn i deras kommun.

Barnkonventionen som ett stöd

Att utgå från rättigheterna i barnkonventionen kan utgöra ett stöd eller hjälpmedel när beslut som rör barn i en krissituation fattas, för att så långt det är möjligt säkerställa att åtgärderna inte drabbar barnen negativt. Knappt en fjärdedel av skolcheferna (23 procent) har kunnat använda rättigheterna i barnkonventionen som ett sådant stöd. Bland annat då särskilda riktlinjer tagits fram, i diskussioner med vårdnadshavare och för att hålla fokus på barnets bästa när personalen har varit orolig. De allra flesta (60 procent) upplever inte att barnkonventionen ger någon vägledning i krissituationer.

Använt barnkonventionen som stöd Utbildningsförvaltningen

Prövningar av barnets bästa i skolan

Vid beslut som rör ett enskilt barn måste alltid en individuell prövning ske av barnets bästa. Även när beslut rör grupper av barn måste barns bästa vägas in. Det är också viktigt att följa upp de konsekvenser ett beslut får och att de barn som berörs ges möjlighet att medverka i uppföljningen. I praktiken innebär det t.ex. att ta reda på hur barnet upplevt åtgärderna och om barnet fått stöd och skydd som var till barnets bästa. Om ett beslut inte är i enlighet med barnets bästa är det angeläget att kompensatoriska åtgärder genomförs.

Integrerade prövningar av barnets bästa

Strax över hälften av skolcheferna (58 procent) uppger att prövningar av barnets bästa görs som en integrerad del av en ordinarie besluts- och ärendeprocess inom kommunen. I 21 procent av kommunerna svarar skolcheferna att prövningar av barnets bästa normalt inte görs i ordinarie beslutsprocesser.

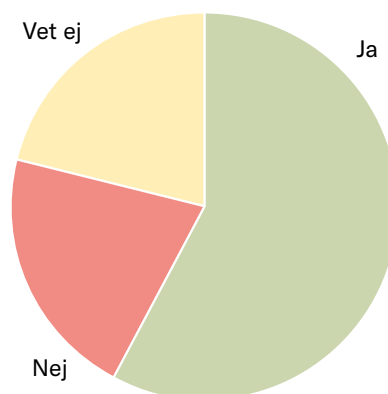
Skolchefer i de kommuner som har prövningar av barnets bästa integrerat i verksamheten nämner ofta att de metoder som används vid prövningar innefattar att

göra eleverna delaktiga på olika sätt, som att genomföra fokusgruppsintervjuer eller individuella intervjuer, eller att föra andra typer av diskussioner med eleverna och elevråden. Barnchecklistor används också av flera skolchefer. I vissa kommuner pågår fortfarande arbetet med att ta fram metoder och processer för att göra prövningar.

39 procent av skolcheferna svarar att de varje år eller oftare följer upp de metoder och processer som används för att göra prövningar av barnets bästa, framför allt som en del av det systematiska kvalitetsarbetet. 24 procent följer upp mer sällan.

Knappt en tredjedel (30 procent) har förändrat de metoder som används för att göra prövningar av barnets bästa, efter att barnkonventionen blev lag. Det kan röra sig om att fler beslut genomgår en barnkonsekvensanalys eller prövning, eller att nya rutiner och strukturer har tagits fram. Nästan hälften (48 procent) svarar dock att barnkonventionen som lag inte inneburit någon förändring i hur de arbetar med prövningar av barnets bästa.

Gör prövning av barnets bästa Utbildningsförvaltningen

6.4 Barns röster om skolan

Här presenterar vi vad barn berättat för oss om hur de upplevt skolsituationen under pandemin. Under oktober 2020 genomförde vi samtal med 111 barn och unga mellan 5 och 20 års ålder i socioekonomiskt utsatta kommuner som var särskilt drabbade av pandemin. De åsikter och reflektioner som barn har framfört till Barnombudsmannen i arbetet med den här rapporten representerar inte alla barns åsikter, utan ska ses som exempel.

Olika kvalitet på och tillgång till utbildning

Flera grupper beskriver att de tidigare har haft extralektioner eller läxhjälp i skolan som har tagits bort för att minska smittspridningen. Även läxhjälp från andra aktörer, som civilsamhällesorganisationer, har ställts in. Flera barn resonerar om möjliga lösningar, och berättar samtidigt att de inte har involverats alls i skolans beslut att ta bort läxhjälp och extra stöd utanför skoltid och att det inte har funnits utrymme att komma med förslag på hur det skulle kunna genomföras.

Andra berättar om lösningar med läxhjälp via digitala verktyg, eller att läxhjälp har flyttat från stora klassrum till små salar med få elever i varje rum. I samtalen om läxhjälp blir det tydligt att barnen får olika besked.

I ett av samtalen med barn i högstadietiden i en kommun kommer det fram att kommunens skolor har agerat på olika sätt. En skola menar att det är omöjligt att ge läxhjälp på grund av pandemin, på en annan fortlöper läxhjälp som vanligt och på en tredje fortsätter den i en corona-anpassad form. Många av barnen berättar att de mött den här typen av inkonsekvens och tycker att det är frustrerande.

Några av barnen lyfter lärarnas kompetens för att undervisa digitalt. De svenska skolförfattningarna ger varje barn rätt till undervisning av god kvalitet, och även

"I skolan då har man ju också hjälp av lärarna. Sen om man jobbar hemma och man inte kan, då vet man inte vad man ska göra. Och då blir det att man hamnar efter."

om en del av barnen uttrycker sympati för lärarna som har kastats in i en svår situation efterfrågar de också utbildning.

"Jag menar, det är ju jättejobbigt för dem också. Men de hade kunnat få mer stöd i hur man har en bra onlinelektion. För jag menar, de visste ju inte heller."

En grupp barn vi träffat uttrycker också oro över lärarnas stressnivå.

"De är stressade, de håller på att gå in i väggen, det påverkar sen barnen, alltså det smittar av sig, barnen har svårt att lära sig, det blir en fjärlseffekt."

Många elever vi har mött vittnar om inställda lektioner och hög frånvaro från både lärare och elever under våren. En grupp högstadieelever med lång resväg berättar om att många lektioner ställdes in med kort varsel på grund av lärarfrånvaro och att det fanns för få vikarier. Det kändes frustrerande att ha åkt långt och utsatt sig för smitt-risk helt i onödan.

Några barn beskriver att det är svårt att få vikarier till deras skola, eftersom "ingen vill vara där". Flera barn uppfattar det som en självklarhet att inga lärare vill jobba på deras skola, och att vikarierna bara kommer en gång. Det här, menar barnen, har förstärkts under pandemin då frånvaro bland lärarna varit hög.

"Det finns inte så många lärare, det finns bara vikarier, när det är corona-tider. Tänk att vikarierna kommer bara en gång, de vill inte komma igen."

Andra barn bekräftar att många barn har hållits hemma av sina föräldrar, framför allt under tiden då många andra länder stängde grundskolan helt.

"Ingen vill ju missa lektioner och sen ta igen mycket. Det är ju det som gör att folk kommer ändå fast de är sjuka litegrann."

De stränga restriktionerna att stanna hemma vid minsta symptom påverkar också barns närvaro i skolan, och många barn vittnar om både frivillig och ofrivillig frånvaro som får konsekvenser för skolresultatet.

"Folk fuskar ju, alltså minsta symptom och man får gå hem. Folk säger "Ja, jag mår dåligt" och fröknarna tänker inte ens, de släpper barnen och går. Och därför kan barnen få sämre betyg. Och sen om man är sjuk på riktigt, då tappar man ju dagarna i skolan. Då hänger man inte med, om man är sjuk, bara pyttelite snuvig i en, två veckor då missar man ju två veckor av sin skoltid och det är inte bra."

Vissa upplever att betygen har påverkats negativt och uppger att de till och med fått sina betyg frysta.

"Till exempel i ett ämne så var det att man fick ha sitt gamla betyg som man hade från innan för att läraren var inte här, så läraren fick inte se vad du kunde."

Flera barn reflekterar också över att rätten till utbildning inte tillgodoses när de tar ansvar för att inte sprida smittan vidare, t.ex. genom att stanna hemma från skolan.

"Vissa barn har nån familj i riskgrupp och de kan bli sjuka väldigt lätt och dö om de får corona. Så det är väldigt jobbigt för vissa. Och då de stannar hemma får de sämre utbildning och de lär sig inte lika mycket som andra. Det är dåligt. Vi borde dela upp klasserna i färre barn, så det sprids mindre."

Utmaningar med distansundervisning

Distansundervisningen är ett återkommande tema bland de barn vi har träffat. Några

av barnen hade distansundervisning under hela våren 2020, andra under delar av våren. Barn i både högstadiet och gymnasiet har erfarenhet av att delta digitalt på lektioner. Det är tydligt bland de barn vi har träffat att distansundervisningen har påverkat barn på olika sätt. En del tycker att det har varit skönt att kunna vara hemma, har fått bra stöd från föräldrar och tycker att det digitala har fungerat bra.

"Alltså, det var faktiskt skönt att vara hemma. Jag pluggade hemma och fick uppgiften på lpaden och det gick bra. Och jag fick hjälp med mina uppgifter när jag behövde. Men det kan vara jobbigt för andra som inte kan koncentrera sig hemma, och som inte får hjälp."

För andra har den digitala undervisningen inte alls fungerat.

"I skolan då har man ju också hjälp av lärarna. Sen om man jobbar hemma och man inte kan, då vet man inte vad man ska göra. Och då blir det att man hamnar efter."

Något barn uttrycker också skam över att inte ha klarat distansundervisningen bättre, och lägger ansvaret på sig själv.

"Om jag själv, liksom försökte, då skulle det gått bättre. Men jag hade chansen att skippa, det var ingen som sa "Du måste gå till skolan". Jag kunde bara stänga av datorn."

Många av de barn vi pratat med menar också att det har varit mer skolarbete och högre krav under distansundervisningen, t.ex. i form av många extra inlämningsuppgifter. Flera barn berättar också om en känsla av godtycklighet i bedömningarna, och att betygen har påverkats.

"Prov och sånt har ju påverkats, det betyder väldigt mycket."

Varje barn har rätt till undervisning av god kvalitet och under pandemin har vi sett stora skillnader i hur undervisningen har bedrivits.

**”Den här pandemin har verkligen bevisat att vi alla funkar olika, så att sätta samma krav eller ha samma undervisning på varen-
da lektion, det funkar ju inte.”**

6.5 Analys och diskussion

Barn är inte en homogen grupp och drabbas på olika sätt och i olika stor omfattning under en samhällskris. Barnkonventionens grundprinciper blir särskilt viktiga att följa för att eventuella åtgärder och beslut inte ska missgynna vissa barn. Enligt artikel 2 i barnkonventionen ska varje barn få sina rättigheter tillgodosedda. Förhållanden som boendeort, socioekonomi, ålder, könsidentitet, hudfärg eller funktionsvariation ska inte påverka denna möjlighet. Under en kris är det en särskild utmaning att se till att rättigheterna kommer varje enskilt barn tillrätta. Beslutsfattare på alla nivåer måste se till att barnets bästa och barnets rätt till delaktighet tillgodoses i tillämpningen av de beslut som fattas.

Delaktighet och inflytande i skolan

Forskning visar att elevers delaktighet i skolans beslutsfattande processer som klass- och elevråd, i intressegrupper och i undervisning ger många positiva effekter, dels för eleven själv, i relationen till läraren, men också för skolan som organisation.¹¹⁰ Att göra barn mer delaktiga i skolans beslutsprocesser kan bland annat leda till att regler och rutiner förbättras, att engagemanget för den egna skolan ökar och att skol- och klassrumsklimatet förbättras. När elever upplever att de blir lyssnade till och när de själva får vara med i beslutsfattandet har de även större acceptans för de beslut som fattas.¹¹¹

De barn vi träffat och pratat med upplever sällan att de är delaktiga, att de blir hörda eller att de får tillräcklig information om åtgärder

och frågor som rör deras skolgång. Samtidigt är barnen mycket förstående för de åtgärder som har vidtagits för att begränsa smittspridningen, även när åtgärderna har drabbat dem själva hårt. Trots att en del barn fått sina betyg frysta, lektioner inställda och inte har kunnat träffa klasskompisar som vanligt vill de dra sitt strå till stacken. Barnen är medvetna om och känner oro för andra barn i samhället som har svåra hemförhållanden, barn som behöver extra stöd i skolan och barn som har nära anhöriga i riskgrupp. De vet att de barn som redan hade det svårt före pandemin har fått det svårare.

En stödjande och stärkande skola

Skolans uppgift är att stödja elevernas utveckling och att skapa goda förutsättningar för alla elevers lärande utifrån deras olika behov. Att barn lär sig och utvecklas i skolan är en skyddsfaktor mot psykisk ohälsa här och nu, och gör det möjligt för barn att få goda framtidsutsikter.

När mycket av undervisningen bedrivs på distans och elever förväntas helt eller delvis tillgodogöra sig utbildningen hemifrån blir trycket stort på den enskilda eleven. I våra samtal med barn framkommer att det finns en oro hos barnen att hamna efter i skolan om de inte får samma hjälp från lärarna som när undervisningen sker på plats i klassrummet. Risken är stor att de lägger över ansvaret på sig själva. När den sociala samvaron i skolans lokaler inte längre är tillgänglig riskerar fler barn råka illa ut samtidigt som det inte finns några vuxna i närheten som kan fånga upp signaler och säkerställa att barnet får adekvat stöd. Första linjen¹¹² och elevhälsan måste fungera även på distans för att på ett bra sätt kunna möta behoven hos elever som visar tecken på att må psykiskt dåligt, oavsett vad problemen beror på.

110. Mager, U. & Nowak, P. (2012). Effects of student participation in decision making at school. A systematic review and synthesis of empirical research. *Educational Research Review*, 7, 38–61.

111. Ibid.

112. Första linjen avser de verksamheter och funktioner som tar emot barn och unga som visar tidiga tecken på att må psykiskt dåligt.

Att lämna grundskolan och gymnasieskolan med godkända betyg har stor påverkan på barn och ungas framtid. Elever som har svårare med distansundervisningen och inte är närvarande på samma sätt i skolan löper stor risk att inte nå upp till de kunskapskrav som skolan ställer på eleverna. I längden kan detta få en rad negativa konsekvenser, både för individen själv och för samhället i stort. Att se till att varje barn får det stöd det har rätt till är avgörande för det enskilda barnet men också av stor betydelse för samhället som helhet.

En likvärdig skola och utbildning

Barnets rätt till likvärdig utbildning måste säkerställas. Utbildning är en av de viktigaste faktorerna för barns framtida möjligheter. De barn vi intervjuat lyfter också fram detta. Både i våra samtal med barn och i våra enkäter med kommuner och regioner framkommer att förutsättningarna för att få en bra uppväxt och god skolgång ser olika ut i landet. Var barnet råkar bo avgör om det får sina rättigheter uppfyllda eller inte.

Det finns vissa skillnader i de beslut som fattas på olika skolor inom samma kommun, men framför allt är det stora skillnader mellan olika kommuner. Vissa skolchefer uppger att kommunen fattat särskilda beslut för att säkerställa att barns rättigheter inte kränks under pandemin, medan andra inte har gjort det. Det är också stora skillnader i hur långt kommunerna har kommit med att genomföra provningar av barnets bästa vid beslut.

Samtidigt som likvärdigheten måste säkerställas är det viktigt att värna det lokala självbestämmandet, men dessa två värden får inte stå emot varandra. Det finns många fördelar med vårt decentraliserade skolsystem som ger större möjligheter till lokal anpassning, variation i skolors inriktning samt en närmare kontakt mellan elever och besluts-

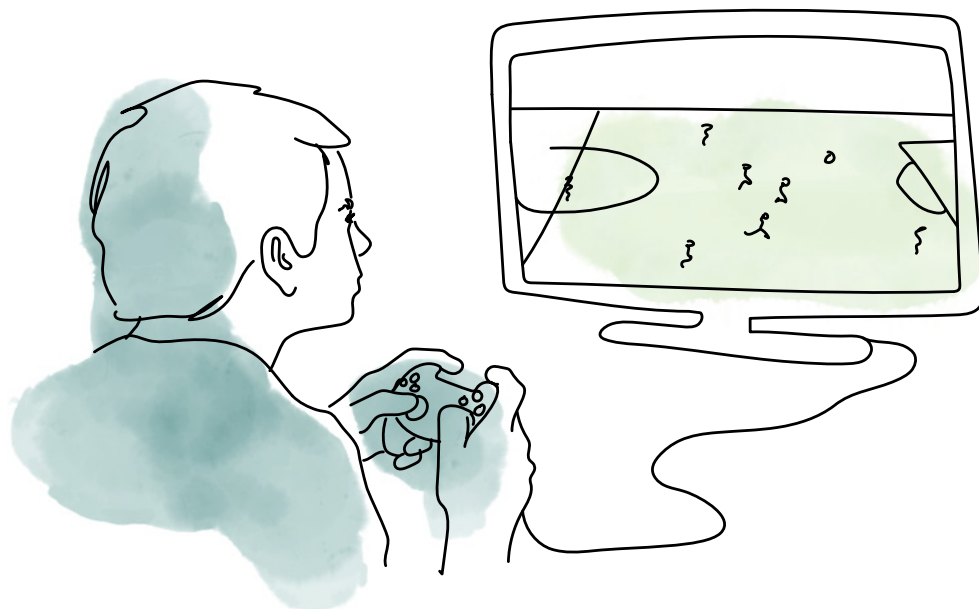
fattare.¹¹³ Den svenska förvaltningsmodellen ställer dock stora krav på att huvudmännen på samtliga nivåer tar ansvar för att fullgöra sina uppdrag och vi måste gemensamt samla kraft för att se till att det kompensatoriska uppdraget fungerar för skolan som helhet, även i tider av kris. En lösning för att stärka likvärdigheten är att genomföra provningar av barnets bästa inför beslut som rör barn och att involvera barn i de beslut som tas. Om olika grupper av barn själva får vara en del i beslutsprocessen minimeras risken för att kränka barns rättigheter och efterlevnaden av barnkonventionen ökar i praktiken.

Barnombudsmannen har tidigare lyft frågan om likvärdighet och barns skilda förutsättningar till en jämlik uppväxt och skolgång. I vår årsrapport från 2018 berättar barn i utsatta kommuner och förorter om utanförskap och exkludering från stora delar av samhället. Det finns en oro för framtiden hos de barn som har upplevt många lärarbyten. De tycker inte att de får en chans att visa vad de kan och de oroar sig för sina betyg och möjligheten att välja ett bra gymnasium.¹¹⁴

De brister i tillämpningen av barnkonventionen som redan varit kända sedan tidigare har förstärkts under pandemin. Det gäller framför allt provning av barnets bästa, rätten till delaktighet och att utgå från varje barns förutsättningar i skolan. Likvärdigheten har försämrats, vilket lett till att barns förutsättningar att få en bra uppväxt och skolgång skiljer sig alltför mycket åt mellan olika kommuner, skolor och elever. Alla barn ska ha samma möjligheter att lyckas i skolan, oavsett familjebakgrund, var i landet de bor eller vilken skola de går i. Den svenska skolan lever inte upp till detta krav. Att vidta åtgärder under en kris för att öka likvärdigheten i den svenska skolan är därför särskilt viktigt, nu och för kommande generationer.

113. En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning (SOU 2020:28), sid. 17.

114. Barnombudsmannen, Utanförskap, våld och kärlek till orten – Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter, 2018.

SÄKERSTÄLL BARNNS RÄTT TILL HÄLSA OCH FRITID

Barn har rätt att växa, utvecklas och att leva under förhållanden som främjar deras hälsa på bästa sätt. Rätten till hälsa är central för att barnet ska kunna ta del av alla rättigheter i barnkonventionen, precis som rätten till hälsa är beroende av att många andra rättigheter i konventionen förverkligas.¹¹⁵ Barns psykiska ohälsa har ökat under de senaste åren och utvecklingen riskerar att påskyndas av den påfrestning som pandemin medför för många barn. När många barn och unga befinner sig hemma och inte går till skolan eller sina vanliga kultur- och fritidsaktiviteter blir det svårare att fånga upp de barn som riskerar att fara illa. För barn som är i utsatta situationer hemma kan kultur- och fritidsaktiviteter fungera som en fristad och en social mötesplats där

det finns trygga vuxna. Många kommuner har till och från stängt ned dessa verksamheter under året. Det har ibland handlat om snabba beslut där ansvariga inte hunnit ta in barns åsikter eller bedöma vilka konsekvenser besluten får för barnen. Kommunerna har i stor utsträckning själva bedömt vilka åtgärder som ska vidtas vilket innebär att det finns skillnader mellan kommuner och att barn drabbas på olika sätt. I sådana situationer blir det särskilt viktigt att ha en fungerande struktur för att göra prövningar av barnets bästa, så att det finns bra förutsättningar för att kunna genomföra sådana prövningar även i situationer av tidspress. Det är också angeläget att sätta in kompensatoriska åtgärder för att barns rättigheter ska kunna tillgodoses. Hur pandemin har påverkat tillgången till kultur- och fritidsverksamheter riktade till barn

115. Jfr FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 15 (2013) om barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa, punkt 2 och 7.

och hur detta påverkat barns hälsa behöver följas upp och utvärderas över tid, med barn delaktiga i utvärderingen.

Barnombudsmannen föreslår därför följande:

- > Utvärdera hur barns fysiska och psykiska hälsa har påverkats av sämre tillgång till kultur- och fritidsaktiviteter under pandemin.

7.1 Barnkonventionen om hälsa och fritid

Enligt artikel 2 i barnkonventionen gäller rättigheterna i konventionen alla barn utan åtskillnad av något slag. I artikel 24 fastslås barnets rätt till bästa möjliga hälsa. Vad den bästa uppnåeliga hälsan är beror på barnets individuella förutsättningar.¹¹⁶ FN:s barnrättskommitté har också påpekat att rätten till hälsa innefattar flera fri- och rättigheter, som att själv få bestämma över den egna hälsan, sin kropp och att få tillgång till olika hälsoinrättningar.¹¹⁷

Begreppet hälsa definieras inte i barnkonventionen men barnrättskommittén hänvisar till definitionen i Världshälsoorganisationens (WHO:s) författning.¹¹⁸ Enligt WHO ska hälsa ses som ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, och inte enbart en frånvaro av sjukdom och svaghet.¹¹⁹

Artikel 24 kan sägas bidra till en konkretisering av barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling i artikel 6, som staten ska säkerställa till det yttersta av sin förmåga. Artikel 24 ska också förstås utifrån artikel 27 som ger varje barn rätt till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.¹²⁰

Genom artikel 31 erkänns barnets rätt till vila och fritid, lek och rekreation. Vad som avses med fritid framgår inte av artikeln, men FN:s barnrättskommitté har förtydligat att fritiden innebär tid då lek eller rekreation kan äga rum. Rekreation är i sin tur enligt kommittén ett samlingsbegrepp som används för att beskriva ett mycket brett urval aktiviteter, som bl.a. kan röra musik, konst, konsthantverk, engagemang i lokalsamhället, föreningsliv, idrott, spel, friluftsliv och hobbyer.¹²¹

7.2 Andra bestämmelser

I hälso- och sjukvårdslagen stadgas att vården ska ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Målet med hälso- och sjukvård är god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Vård ges utifrån behov, där företräde ska ges till den som har det största behovet av hälso- och sjukvård. Hälso- och sjukvården ska också arbeta för att förebygga ohälsa.¹²²

När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.¹²³ Barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen ska så långt som möjligt klargöras och barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.¹²⁴ Bestämmelserna i patientlagen om barnets inställning är utformade med barnkonventionen som grund.

7.3 Vad säger verksamhetscheferna?

Sveriges hälso- och sjukvårdssystem är en av de verksamheter som har drabbats

116. Barnkonventionen och svensk rätt (SOU 2020:63), volym 2, sid. 968.

117. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 15 (2013) om barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa (art. 24) punkt 24.

118. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 15 (2013) om barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa (art. 24) punkt 4.

119. Ur preambeln i WHO:s författning, antagen den 22 juli 1946.

120. Barnkonventionen och svensk rätt (SOU 2020:63), volym 2, sid. 969.

121. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 17 (2013) om barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet (art. 31), punkt 14.

122. Se 3 kap. 1-2 §§ hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).

123. 5 kap. 6 § hälso- och sjukvårdslagen.

124. 4 kap. 3 § patientlagen.

hårdast av coronapandemin. Det har under året fattats många olika beslut i olika verksamheter för att minska smittspridningen. Vi ville ta reda på vilka beslut som rör barn som kommuner och regioner fattat under pandemin, och hur de resonerat kring barnkonventionen och barnets bästa i dessa beslut. Vi har också frågat om vilka rutiner de har för att genomföra prövningar av barnets bästa.

Resultaten i detta avsnitt baserar sig på den enkät som 136 socialchefer inom kommunerna¹²⁵ samt 15 verksamhetschefer för barnsjukvård inom regionerna¹²⁶ besvarat under hösten 2020. Vi skickade enkäten till verksamhetschefer som kan antas ta hänsyn till barnkonventionen i sina beslut. Vår utgångspunkt var att de som besvarade enkäten skulle ha ett övergripande ansvar för beslut som berör barn.

Särskilda beslut under pandemin

FN:s barnrättskommitté har inför den sjätte och sjunde rapporteringen, ställt frågor till Sverige om vilka åtgärder som vidtagits för att skydda barns rättigheter i samband med pandemin, och för att mildra pandemins negativa effekter.¹²⁷ Kommittén har även ställt frågor om vilka åtgärder som vidtagits för att säkerställa att barn, särskilt de i utsatta situationer, inte påverkas negativt av pandemiåtgärderna och av de potentiella konsekvenserna av den ekonomiska kris som kan utlösas av åtgärderna.¹²⁸

Socialförvaltningen

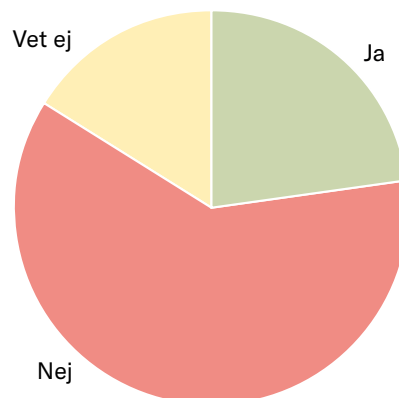
Socialcheferna fick svara på frågor om kommunen fattat några särskilda beslut för att minimera risken att barns rättigheter kränks, med anledning av smittspridning-

en. Av de 136 socialchefer som svarat på enkäten uppger över hälften (61 procent) att kommunen inte har fattat några sådana särskilda beslut.

Knappt en fjärdedel (23 procent) svarar att de har fattat vissa beslut, bland annat om informationsinsatser för att nå särskilt utsatta barn, om att säkerställa att nödvändiga hembesök kan genomföras trots pandemin, samt om att samtala med barn i en coronasäker miljö eller att inrätta särskilda jourtelefoner.

I de kommuner som har fattat beslut för att minimera kränkningar av barns rättigheter under coronapandemin är det tre socialchefer (10 procent) som svarat att de involverat barn och unga i de beslut som fattats. De allra flesta svarar att de inte har involverat barn (58 procent) eller att de inte vet om det har gjorts (32 procent).

Beslut för barns rättigheter under pandemin Socialförvaltningen

125. Socialchef, verksamhetschef för socialförvaltning eller motsvarande i kommunen.

126. Verksamhetschef för barnsjukhus, barnmedicin/barnavdelning på sjukhus eller motsvarande i regionen.

127. CRC/C/SWE/QPR/6-7, punkt 2 (b).

128. CRC/C/SWE/QPR/6-7, punkt 6 (c).

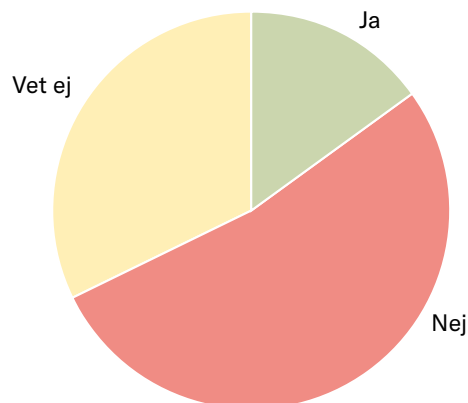
Vi frågade också om kommunen gjort några särskilda prioriteringar, vidtagit övriga åtgärder eller fattat andra beslut med anledning av pandemin, som kan påverka barn direkt och indirekt. Lite fler än hälften av socialcheferna (57 procent) uppger att kommunen fattat andra beslut med anledning av pandemin, som kan påverka barn. Det har framför allt rört sig om att ställa om verksamheten till digitala träffar och att videosamtal förts med barn på distans. Vissa nämner att de i så stor utsträckning som möjligt försökt bedriva ordinarie verksamhet som berör barn och prioriterat fysiska träffar med barn framför vuxna. Andra har minimerat besöken under en begränsad tid, vilket alltså lett till att de inte träffat barn i samma utsträckning som tidigare. En socialchef menar att mer digitala kontakter både kan leda till att de når fler barn och till att barnen inte hörs som de borde.

Annat som tas upp är nedstängningen av olika verksamheter, som kultur- och fritidsverksamhet och sommaraktiviteter för barnen, samt besöksförbud på särskilda boenden. Några har stängt korttidsboenden enligt Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) för yngre barn. Ett antal socialchefer nämner att kommunen tagit fram informationsmaterial riktat till barn och ungdomar med information om vart de kan vända sig om de är oroliga för corona.

28 procent av socialcheferna svarar att kommunen inte vidtagit några övriga åtgärder med anledning av pandemin, som kan påverka barn direkt och indirekt. 15 procent vet inte om några sådana åtgärder vidtagits.

Att utgå från rättigheterna i barnkonventionen kan utgöra ett stöd eller hjälpmedel när beslut fattas som rör barn i en krissituation, för att så långt som möjligt säkerställa att åtgärderna inte drabbar barnen negativt. Det är dock bara 15 procent av socialcheferna som uppger att de kunnat använda

Använt barnkonventionen som stöd Socialförvaltningen

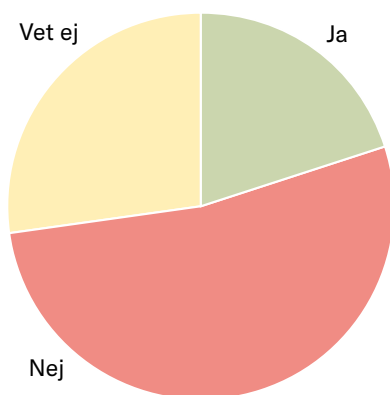
barnkonventionen på det sättet. Barnkonventionen har exempelvis varit ett stöd vid prioriteringar inom kommunen gällande särskilt utsatta grupper, eller när de gjort bedömningar av huruvida det är till barnets bästa att genomföra antingen ett digitalt samtal eller ett fysiskt möte. Över hälften (53 procent) svarar att de inte kunnat använda rättigheterna i barnkonventionen som ett stöd eller hjälpmedel när de fattat beslut som rör barn under coronapandemin. 32 procent svarar att de inte vet.

Hälso- och sjukvården

Verksamhetscheferna för barnsjukvård fick svara på frågor om regionen fattat några särskilda beslut för att minimera risken att barns rättigheter kränks med anledning av smittspridningen. 53 procent av de som svarat på enkäten uppger att regionen inte har fattat några särskilda beslut för att minimera risken att barns rättigheter kränks, med anledning av pandemin.

Tre av de femton verksamhetscheferna (20 procent) svarar att regionen har fattat sådana beslut med anledning av pandemin. Det handlar framför allt om förändrade rutiner utifrån ett barnrättsperspektiv, såsom

Beslut för barns rättigheter under pandemin Hälso- och sjukvården

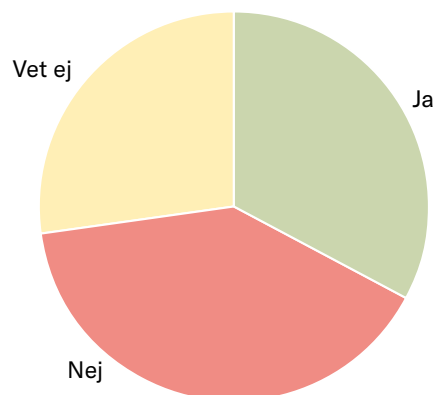

att öka beredskapen för att anmäla om ett barn far illa eller att möjliggöra för barn med ineliggande vård att ta med sig båda vårdnadshavarna. En av dessa tre verksamhetschefer svarar att regionen har involverat barn och unga i de beslut som fattats.

Vi frågade också om regionen gjort några särskilda prioriteringar, vidtagit övriga åtgärder eller fattat andra beslut med anledning av spridningen av det nya coronaviruset, som skulle kunna påverka barn direkt och indirekt. Tolv av verksamhetscheferna (80 procent) svarar att detta stämmer. Det har främst handlat om att prioritera patienter med covid-19 vilket bland annat lett till inställda mottagningsbesök och att barn har fått tas emot på vuxenakuten. En region svarar också att de har tagit barnvårdplatser och barnpersonal för vård av vuxna och varit tvungna att stänga mottagningen för barn och ungdomar under en period.

En tredjedel av cheferna (33 procent) svarar att de kunnat använda rättigheterna i barnkonventionen som ett stöd eller hjälpmedel när de har fattat beslut som berör barn under pandemin. En region svarar att de utifrån barnkonventionen motiverat varför barn med konstaterad covid-19 ska

Använt barnkonventionen som stöd Hälso- och sjukvården

vårdas på barnplats och att båda föräldrarna ska få vara på plats trots besöksförbud. Sex av cheferna (40 procent) upplever inte att barnkonventionen ger någon vägledning för det beslutsfattande som rör barn och unga under pandemin.

Prövningar av barnets bästa

Vid beslut som rör ett enskilt barn måste alltid en individuell prövning ske av barnets bästa. Även när beslut rör grupper av barn måste barns bästa vägas in. Det är också viktigt att följa upp de konsekvenser ett beslut får och att de barn som berörs ges möjlighet att medverka i uppföljningen. I praktiken innebär det t.ex. att ta reda på hur barnet upplevt åtgärderna och om barnet fått stöd och skydd som var till barnets bästa. Om ett beslut inte är i enlighet med barnets bästa är det angeläget att kompensatoriska åtgärder genomförs.

Socialförvaltningen

Strax över hälften av de 136 socialcheferna (58 procent) anger att prövningar av barnets bästa görs som en integrerad del av ordinarie besluts- och ärendeprocess inom kommunen. Enligt socialcheferna kan det här

finnas en skillnad i att prövningar av barnets bästa oftare görs i individärenden, men inte alltid i beslut på en mer övergripande nivå som rör en större grupp av barn.

Samtidigt är det ungefär en fjärdedel (27 procent) som svarar att det inte görs några prövningar av barnets bästa på detta sätt. Anledningar till att socialcheferna inte gör några sådana prövningar är bland annat brist på kunskap, avsaknad av övergripande riktlinjer, rutiner eller beslut, tidsbrist, eller att det inte är en prioriterad fråga hos ledningen. Andelen som svarar att de inte vet om prövningar görs är 15 procent.

För att se till att de metoder som används är relevanta och faktiskt efterlevs i praktiken är det viktigt att följa upp metoderna regelbundet. Vi frågade därför hur ofta socialcheferna följer upp de metoder som används för att göra prövningar av barnets bästa. Hälften av socialcheferna (50 procent) uppger att de varje år gör uppföljningar de metoder som används för att göra prövningar. 38 procent svarar att de inte vet om några uppföljningar genomförs.

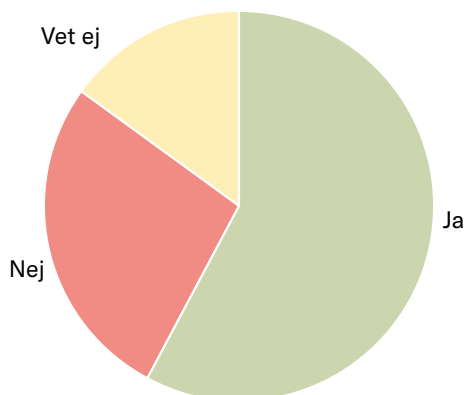
Knappt en tredjedel av socialcheferna (30 procent) svarar att kommunen på något sätt förändrat hur de gör prövningar av barnets

bästa, efter att barnkonventionen blev lag. Det kan t.ex. innebära ett ökat krav på att skriftligt dokumentera prövningen eller att systematisera förfarandet som en del av ordinarie beredningsprocess. Några nämner också att samverkan mellan flera aktörer blir allt viktigare och att fler enheter inom kommunen, inte bara socialtjänsten, nu måste ta ställning till barnets bästa i sina utredningsunderlag inför beslut. 44 procent har inte förändrat hur de gör prövningar, medan 25 procent inte vet.

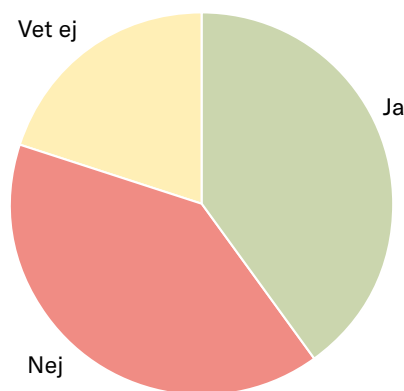
Hälso- och sjukvården

Sex av femton verksamhetschefer inom regionerna (40 procent) uppger att prövningar av barnets bästa är en integrerad del av en ordinarie besluts- och ärendeprocess inom regionen. Metoderna varierar och bland annat används barnkonsekvensanalyser och barnchecklistor. En region beskriver svårigheten i att prioritera i beslut utifrån flera olika principer, som de om människovärde, behov och solidaritet, samt kostnadseffektivitet, samtidigt som de måste förhålla sig till hälso- och sjukvårdslagen. Inom sex regioner (40 procent) svarar cheferna att prövningar av barnets bästa normalt inte görs i ordinarie beslutsprocesser.

**Gör prövning
av barnets bästa
Socialförvaltningen**

**Gör prövning
av barnets bästa
Hälso- och sjukvården**

För att se till att de metoder som används är relevanta och faktiskt efterlevs i praktiken är det viktigt att följa upp dem regelbundet. Sju av verksamhetscheferna (47 procent) följer årligen upp de metoder som används för att göra prövningar av barnets bästa, medan fyra chefer följer upp vartannat år eller mer sällan. Uppföljningarna görs ofta inom ramen för den årliga verksamhetsplaneringen.

Det är endast en av verksamhetscheferna för barnsjukvård inom regionerna som anger att de har förändrat metoderna efter att barnkonventionen blev lag, då en barnrättschecklista har börjat användas. Majoriteten, 11 av 15 verksamhetschefer, svarar att de inom regionen inte har förändrat sina prövningar.

7.4 Barns röster om hälsa och fritid

Här presenterar vi vad barn berättat för oss om hur de upplevt sin hälsa och fritid under pandemin. Under oktober 2020 genomförde vi samtal med 111 barn och unga mellan 5 och 20 års ålder i socioekonomiskt utsatta kommuner som var särskilt drabbade av pandemin. De åsikter och reflektioner som barn har framfört till Barnombudsmannen i arbetet med den här rapporten representerar inte alla barns åsikter, utan ska ses som exempel.

Hälsa, familj och privatliv

Många av de barn vi har träffat berättar att de har tillbringat mer tid hemma med sin familj än vanligt under pandemin. För en del barn har det varit positivt att få fler vuxenkontakter och att ha möjlighet att träffa sina syskon mer.

”Jag tycker typ det blev mysigare. Alltså, det är mer familjetid. Förut var det så att folk i familjen jobbade, hade sporter, gick ut med vänner och så. Nu är man hemma, alla är tillsammans”.

Men andra barn ger exempel på hur det har varit jobbigt och påfrestande att umgås så tätt.

”Det var liksom hela tiden massa folk hemma, och så här, man får aldrig vara helt ensam. Alltså typ sex månader konstant, det var jättejobbigt tycker jag, det känns viktigt att få vara ifred nån gång.”

Bland de barn vi har träffat, från de allra yngsta till de äldsta, finns det exempel på hur de har begränsats på olika sätt av sina föräldrar på grund av pandemin. Till exempel i att träffa vänner, gå på aktiviteter, gå till frisören och i några fall att gå i skolan. Ett barn i lågstadieåldern berättar:

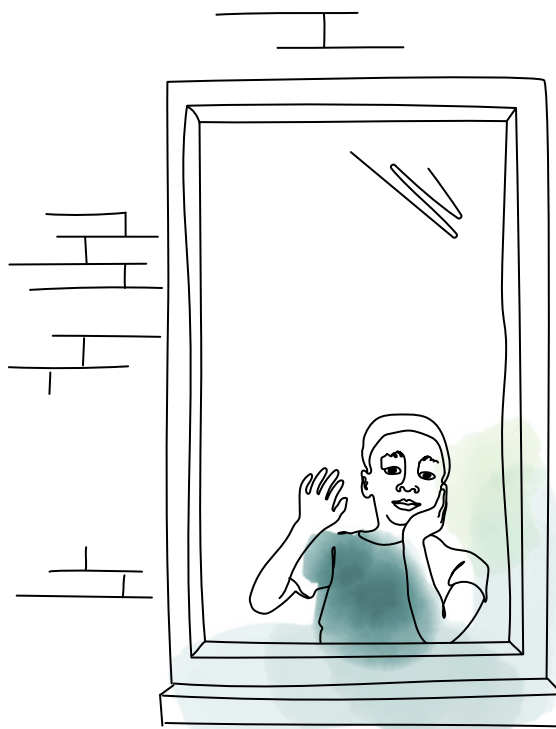
”Man kan ju inte träffa vänner lika ofta. Och min familj skulle åka på en resa långt, långt borta. Och så bara helt plötsligt när corona kom, man får stanna hemma.”

Att ta hem smittan och vara den som orsakar att en familjemedlem blir sjuk eller till och med avlider är en skräck som många barn har burit på under året. En stark oro för detta är genomgående i de samtal vi har fört. Vi har träffat barn som beskriver hur svårt det känns att gå till skolan, när de vet att de riskerar att dra hem smittan till en äldre förälder eller mor- och farföräldrar.

”Jag har en pappa som är väldigt sjuk, så jag har hållit distans till honom, vilket liksom leder till att jag bara är på mitt rum. Så fort han typ hostar är jag rädd för att jag typ har smittat honom. Så ja, man känner väl ganska mycket ansvar och är rädd för att man själv ska råka göra nåt, typ.”

Barnen reflekterar också över både andras och egna erfarenheter vad gäller privatliv. Många tycker att det inte har varit något problem, medan andra uttrycker en stor frustration över att aldrig få vara ifred. Ojämligheten framgår tydligt i intervjuerna. För en del barn är skola hemma inte något stort problem då de kan få stöd av vuxna, har en dörr att stänga om sig och lagom mycket kontakt med familjen. Men för de

"Jag var i karantän en månad och en vecka. Och då, jag fick inte gå ut, jag fick inte handla, jag fick inte gymma, jag fick ingenting. Och jag kan inte gå ut med mina kompisar, det var jättehemskt, man fick inte gå och göra sin shit."

barn som inte har stöd hemifrån, eller en plats där de kan vara ifred har hemundervisningen och den sociala isoleringen stor negativ påverkan. De allra flesta barn vi träffar känner till att de här ojämlikheterna finns och många pratar om vad de lett till.

"För vissa kan det typ bli jättemånga i familjen, sen har de typ tre eller fyra sovrum. Sen blir det karantän och då var allihop tillsammans, det fanns inget privatliv, det fanns inget ställe att vara på. För vissa blev det jobbigare."

Psykisk ohälsa

Bland de barn vi har träffat är det många som resonerar kring hur unga har påverkats av att ha färre sociala kontakter, vara isolerade och tillbringa mer tid hemma. De flesta beskriver att det har varit tråkigt, några berättar att de har mått psykiskt väldigt dåligt. I flera grupper diskuterades också hur det påverkar kraft och initiativförmåga negativt att vara isolerad. Genomgående bland de barn vi har träffat lyfts också att de har motionerat mindre och att det har varit dåligt för hälsan på många sätt. Även inställda aktiviteter tas upp som ett exempel på saker som leder till sämre livskvalitet.

"Jag var i karantän en månad och en vecka. Och då, jag fick inte gå ut, jag fick

inte handla, jag fick inte gymma, jag fick ingenting. Och jag kan inte gå ut med mina kompisar, det var jättehemskt, man fick inte gå och göra sin shit."

Några barn berättar också om att de har mått väldigt dåligt under pandemin, och att den sociala isoleringen har påverkat deras hälsa mycket. Det finns också några barn som själva har varit mycket rädda för att bli sjuka i covid-19.

"Jag är rädd för att det ska döda mig."

Men de flesta barn vi har träffat har inte känt sig rädda eller känt oro för sin egen skull, utan för någon äldre släkting.

"Man kanske inte får gå ut för man har en äldre förälder, och då är det liksom hemma som gäller, skola, hemma. Alltså, då är det liksom, det är jättetråkigt."

Några barn uttrycker att stressen i skolan har ökat i och med distansundervisningen, och att det har påverkat den psykiska hälsan negativt.

"Det är lite svårt, mina lärare uppmanar mig att mejla dem, men om jag har nån stor fråga, hur ska jag resonera, det går ju inte att mejla, jag kan ju inte be dem skriva hela svaret till mig. Så det har bidragit till mycket stress och att man mår dåligt. Och det har förhindrat utvecklandet, och att lära sig nya saker, för jag hamnade efter i

matten och jag fick inte hjälp, det var ingen som kunde hjälpa mig. Och då blir man ju ledsen och liksom tänker att man trycker ner sig själv. Är jag den enda som inte fattar?”

Några barn ger positiva exempel på hur skolan har agerat för att värna om den psykiska hälsan. Till exempel har några barn haft lärare som har ersatt viss klassundervisning med enskilda samtal, och andra har haft en skolpsykolog som har kontaktat alla barn på skolan för att fråga hur de mår. Alla insatser av den här typen är mycket uppskattade av de barn vi har pratat med.

Sjukvården

Några barn vi har träffat ger exempel på när vård och tandvård har blivit uppskjuten.

”Jag hade ont i ryggen, i typ två veckor. Smärtan gick inte bort, jag ville till läkaren men det var fullt överallt. Jag fick inte plats nånstans och var tvungen att vara hemma med den där smärtan. Det var riktigt jobbigt faktiskt. Den hjälp jag behövde då, den fick jag inte.”

Barnen uttrycker dock en stor förståelse för att det med tanke på omständigheterna under våren 2020 varit svårt för vårderna att hinna med.

”Jag behövde gå till tandläkaren, och så ställde de in. Jag visste inte när de skulle öppna igen. Och jag har tandställning så då tar det längre tid innan den är fixad. Men folk som har corona ska ju komma i första hand såklart, det är deras liv. De som är i riskgruppen är viktigast.”

Lek och fritid och rekreation

2020 har varit ett år av inställda aktiviteter, evenemang och verksamheter för alla. De barn vi har träffat har lämnat oräkneliga exempel på detta. Men generellt finns det bland barnen en stor förståelse för inställda evenemang. Några barn ger också exempel på aktiviteter, t.ex. dans, som flyttats online.

” – Man måste ställa in allt så att smittspridningen ska stoppas, annars går det inte.

– Ja, annars kan det bli värre.

– Annars kommer det bli värre!”

En av de fritidsverksamheter vi träffade barn i stängdes först, men kunde sedan öppnas tack vare ekonomiskt stöd till verksamheter som drabbats av pandemin. Barnen uttrycker att det här var viktigt och spelade stor roll för många.

”Vissa fritidsgårdar är stängda nu, och ungdomarna har inte så mycket att göra på grund av corona, så då har det varit många som har kommit hit. Så det har bidragit till att man fortfarande kan träffa nya människor och få de här sociala behoven som jag tänker att väldigt många ungdomar har.”

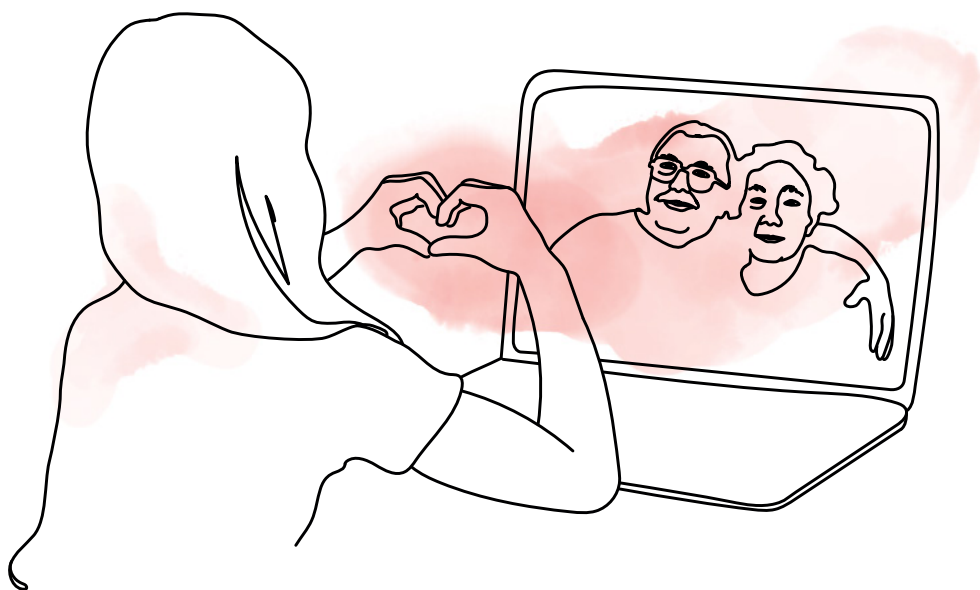
De yngsta barnen vi har träffat berättar att en stor skillnad mot före pandemin är att de inte får gå hem till kompisar och leka. De har stor kunskap om smittspridningen och visar hur de kan tvätta händerna och berättar om vikten av att hålla avstånd.

Flera av de yngre barnen berättar också att de inte får gå ut för sina föräldrar, utan att de tillbringar nästan all sin tid hemma inomhus.

”Förut när det inte var corona, då fick vi leka mycket och bada ute och så, men sen när det kom corona så fick vi inte göra det längre.”

7.5 Analys och diskussion

Barns hälsa är en viktig aspekt av livet som påverkar såväl livskvalitet som delaktighet i samhället. Vi ser många tecken på att pandemin har lett till en försämrad psykisk och fysisk hälsa hos barn och unga. Prioriteringar har bidragit till att tillgången till adekvat hälso- och sjukvård har försämrats. Att vårderna är jämlik och tillgänglig för alla barn är en förutsättning för att samhället ska kunna tillgodose barnet dess rättigheter

enligt barnkonventionen. Under pandemin har barn haft sämre tillgång till kultur- och fritidsaktiviteter vilket har påverkat deras hälsa. Tillgången har även varierat över landet. När många barn och unga befinner sig hemma istället för i skolan eller på fritidsaktiviteter blir det svårare att fånga upp de barn som riskerar att fara illa.

En förändrad vardag och fritid

För att barns rätt till bästa möjliga hälsa ska kunna tillgodoses behöver deras vardag vara fungerande och trygg. En del av de barn vi träffat förklarar att det finns flera fördelar med att vardagen förändrats och att de spenderar mer tid hemma under pandemin. Men många beskriver också att det har varit jobbigt att vara hemma med familjen. De flesta redogör för att det har varit tråkigt med färre sociala kontakter och några berättar om att de har mått väldigt dåligt psykiskt. Att vara isolerad påverkar kraften och initiativförmågan negativt och många barn berättar att de har motionerat mindre, vilket har varit dåligt för hälsan på många sätt.

Även inställda aktiviteter tas upp som ett exempel på saker som leder till sämre livskvalitet och mående, i våra samtal med barn. Att det enskilda barnet ges möjlighet till en meningsfull fritid med lek och aktivi-

teter är centralt. En god hälsa hänger samman med en trygg och meningsfull vardag och fritid. Det kan inte hälso- och sjukvården ge eller kompensera för. För vissa barn som suttit isolerade hemma eller vars fritidsaktiviteter helt ställts in kan vardagen orsaka eller förvärra ohälsa. En vardag som är trygg och innehållsrik kan däremot bidra till att förbättra den psykiska hälsan hos många barn och unga.

I Barnombudsmannens årsrapport från 2014 om psykisk ohälsa hos barn och unga var ett återkommande inslag hur svårt det är för barn att själva hitta fram till och få hjälp vid psykisk ohälsa. Många av barnen berättade att det är föräldrarna som till slut har sett till att de har fått det stöd och den hjälp som de har rätt till. Föräldrarna har stort inflytande över barnens vård och det är till dem som personalen i första hand vänder sig med information.¹²⁹ Denna bild bekräftas av Bris som i sin årsrapport från 2019 beskriver att barn i samtal med dem berättar att det är svårt att få hjälp och stöd för sitt mående och att samhället brister i sin förmåga att tillgodose barns behov av och rätt till hälso- och sjukvård.¹³⁰

För de barn som är särskilt hårt drabbade av krisen är det viktigt att vuxna i deras omgivning förstår vad barnen varit med om

129. Barnombudsmannen, Bryt tystnaden – Barn och unga om samhällets stöd vid psykisk ohälsa, 2014, t.ex. sid. 29-30 och 44.

130. Bris, Hållbara liv – Om barnets rättigheter, barns uppväxtvillkor och samhällets ansvar, 2019, sid. 3.

och kan stötta barnen utifrån det. Föräldrar, socialtjänst, personal i skola och inom sjukvården behöver mer kunskap om hur barn i kris fungerar samt hur de kan hjälpa dem. Det kan handla om vilket stöd barn behöver från vuxna, vilka strategier som kan vara till hjälp för barnen att hantera vardagen och hur sömnsvårigheter och oro kan lindras. Här blir det särskilt viktigt att skapa förutsättningar för barn att vara med i beslut om viktiga händelser i sitt eget liv för att de ska uppleva att de har inflytande över beslut som påverkar det egna livet.

Barns hälsa är inte enbart en angelägenhet för socialtjänsten eller hälso- och sjukvården, utan för hela samhället. En meningsfull och trygg vardag för barn är hälsofrämjande och många gånger också en förutsättning för fungerande rehabilitering och behandling för de barn som utvecklat psykisk ohälsa. Det enskilda barnets rätt till hälsa måste garanteras och hänsyn tas till barnets specifika behov. Hälsa och utveckling är grundläggande rättigheter för alla barn. Varje barns tillgång till en god hälso- och sjukvård och meningsfull fritid på lika villkor måste säkerställas.

Tillgång till likvärdig vård

FN:s barnrättskommitté har inför den sjätte och sjunde rapporteringen, ställt frågor till Sverige om vilka åtgärder som vidtagits för att säkerställa att barn, särskilt barn i utsatta situationer, inte ska påverkas av de olika åtgärder som genomförs under pandemin för att hindra smittspridningen.¹³¹ I vår enkätundersökning kan vi se att det finns stora skillnader i hur regioner har arbetat praktiskt med barns rättigheter under pandemin. Vissa regioner har fattat särskilda beslut för att se till att barns rättigheter inte riskerar att kränkas under hanteringen

av pandemin, medan andra inte har fattat några sådana beslut. Samtidigt arbetar regionerna på olika sätt när det kommer till att göra prövningar av barnets bästa. Medan 40 procent av regionerna uppger att prövningar av barnets bästa är en integrerad del av en ordinarie beslutsprocess inom regionen, svarar lika många att prövningar inte görs i ordinarie beslutsprocesser.

Av vår enkätundersökning med verksamhetschefer inom barnsjukvården framgår att pandemin har lett till prioriteringar som drabbar barns rätt till hälsa. Enligt barnkonventionen är Sverige skyldigt att säkerställa att alla barn har tillgång till primärvård av god kvalitet. Detta inkluderar även förebyggande vård, hälsofrämjande åtgärder, vård och behandling samt nödvändiga läkemedel.¹³² Sjukvården har varit hårt belastad under året vilket bland annat har lett till inställda mottagningsbesök och att barn har fått tas emot på vuxenakuten. En av de regioner som svarat på vår enkät uppger också att de har varit tvungna att ta vårdplatser och personal avsedda för barn för att vårda vuxna och att belastningen varit så hög att de fått stänga mottagningen för barn och ungdomar under en period.

De barn som vi har pratat med bekräftar bilden av att tillgången till vård försämrats under pandemin. Några barn vi har träffat ger exempel på när vård och tandvård har blivit uppskjuten, vilket inneburit påfrestningar. Samtidigt uttrycker barnen en stor förståelse för att det under omständigheterna varit svårt för vården att hinna med. Men när barn inte får tillgång till hälso- och sjukvård innebär det att Sverige brister i sina åtaganden enligt barnkonventionen.

131. CRC/C/SWE/QPR/6-7, punkt 6 (c).

132. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr. 15 (2013) om barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa, punkt 73 b).

SÅ GJORDE VI RAPPORTEN

Underlaget till rapporten bygger i huvudsak på tre källor: vi har pratat med barn om deras syn på sina rättigheter och hur pandemin har påverkat dem, vi har i en enkät undersökt hur barnkonventionen som lag har påverkat olika yrkesgruppers arbete med barns rättigheter under pandemin och vi har sammanställt intervjuer för att hitta lärande exempel på hur offentliga aktörer har arbetat med barnkonventionen som lag och erfarenheter av arbetet under pandemin. Vi har även genomfört konsultationer med civilsamhället samt deltagit i samråd med andra myndigheter för att få ökad kunskap och en tydligare lägesbild av hur barn på olika sätt påverkats av de beslut som fattats under året.

8.1 Samtal med barn

Utgångspunkten för samtalen med barn har varit deras egna upplevelser av att vara barn under coronapandemin. Barnens egna vittnesmål illustrerar tydligt hur deras rättigheter har påverkats under pandemin. Vi har träffat och pratat med totalt 111 barn och unga i grupper om 2 till 25 personer mellan 5 och 20 års ålder. Mötena genomfördes fysiskt under oktober 2020. Vid denna tidpunkt hade vi en relativt låg smittspridning av covid-19 i Sverige, vilket även återspeglas i samtalen.

Vi träffade barn i kommuner som var särskilt drabbade av coronapandemin och som är socioekonomiskt utsatta utifrån ett antal olika indikatorer. Hypotesen var att de

kommuner som hade en hög dödlighet och smittspridning med anledning av covid-19, kombinerat med socioekonomiska utfall under riksgenomsnittet inom flera områden, kunde ha svårare att tillgodose barn deras rättigheter enligt barnkonventionen. Barnen från de utvalda områdena har rekryterats via civilsamhällesorganisationer, fritidsgårdar och skolor. I arbetet har vi bland annat träffat barn i socioekonomisk utsatthet, barn som bor i så kallade utanförskapsområden, barn som bor i skyddat boende, barn till ensamstående förälder och nyanlända barn.¹³³

Innan vi träffade barnen informerade vi vårdnadshavarna. Om barnen själva samtyckte spelades gruppsamtalen in. I samtalen har grupperna först introducerats till barnkonventionens rättigheter. Utifrån dessa har barnen reflekterat över hur deras liv har påverkats under året. Målsättningen har varit att varje barn ska ha utrymme att själva berätta på ett sätt som känns bra för barnet. I de yngre åldersgrupperna har vi arbetat med kreativa uttrycksformer som pyssel och bild. I de äldre åldersgrupperna har vi arbetat med en form av fokusgrupper som Barnombudsmannens medarbetare har lett. Större grupper av barn i exempelvis en skolklass har delats in i smågrupper.

Samtalen har transkriberats och därefter analyserats utifrån de olika rättigheterna. Citaten som presenteras i rapporten är i de flesta fall ordagranna, men en del har redigerats för att säkerställa barnens anonymitet och för att öka förståelsen för innehållet.

133. För mer information om urvalet av kommuner, se metodbilaga.

Grupperna har också haft möjlighet att återkomma med kompletteringar. Barnrättskommitténs nio kriterier för meningsfullt deltagande har varit vägledande: ämnet ska vara tydligt och relevant för barnen, det ska vara frivilligt att uttrycka en åsikt och barnet ska förstå vad konsultationen kommer att användas till.¹³⁴ Utgångspunkten för vårt arbete är att barn är experter på sin egen situation. Barnens röster är inte representativa för samtliga barn och unga och resultaten kan därför inte generaliseras till andra grupper.

8.2 Enkät till kommuner och regioner

För att få en bild av hur barnkonventionen som lag påverkat kommunernas och regionernas verksamhet skickade vi ut en enkät till samtliga kommuner och regioner i Sverige. För att nå yrkesverksamma som fattar olika typer av beslut som rör barn valde vi att avgränsa oss till tre områden där barn vistas: socialtjänsten, skolan och hälso- och sjukvården. Målgruppen för enkäten var socialchefer¹³⁵, skolchefer¹³⁶ och verksamhetschefer för barnsjukhus¹³⁷. Vi skickade enkäten till verksamhetschefer som kan antas ta hänsyn till barnkonventionen i sina beslut. Vår utgångspunkt var att de som besvarade enkäten skulle ha ett övergripande ansvar för beslut som berör barn.

Frågorna i enkäten utgick till största del från Barnombudsmannens tidigare undersökningar och observationer och slutsatser kring tillämpningen av barnkonventionen. Vi frågade hur barnkonventionen har använts i olika beslutsprocesser som rör barn, och hur pandemin eventuellt har påverkat verksamheten. Vi ville även ta reda på om lagen lett till att barn i Sverige fått en tydligare ställning som rättighetsbärare och i vilken

Målgrupp	Undergrupp	Urval	Antal svar	Svarsfrekvens
Kommun	Socialchefer	290	136	47 %
	Skolchefer	290	153	53 %
Region	Verksamhetschef sjukhus	21	15	71 %
Totalt		601	304	51 %

utsträckning barns rättigheter tas tillvara under en pågående samhällskris. Syftet med enkäten är inte att jämföra hur olika typer av förvaltningar fattar beslut eller att ställa dem mot varandra. Resultaten för varje verksamhet ska tolkas var för sig. Vi fick in 304 svar vilket motsvarar en svarsfrekvens på 51 procent (601 utskickade enkäter).

8.3 Intervjuer med offentliga verksamheter

Vi har intervjuat representanter från sju olika offentliga verksamheter på statlig, regional och kommunal nivå vars verksamhet berör barn. Intervjupersonerna är verksamma i skolan och sjukvården samt i ett antal statliga myndigheter vars verksamhet har påverkan på barn. Syftet med intervjuerna har varit att få en bild av hur verksamheterna arbetar med barns rättigheter och barnkonventionen för att hitta lärande exempel. Med lärande exempel avses både framgångsfaktorer som gör att barns rättigheter får genomslag i verksamheterna men också att se svårigheter och identifiera sådant som inte blivit bra eller fått önskad effekt. Vi frågade hur det barnrättsliga arbetet påverkats av att barnkonventionen blivit svensk lag samt vilka konsekvenser den pågående pandemin fått för det barnrättsliga arbetet och för de barn som berörs av verksamheterna.

134. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 26.

135. Socialchef, verksamhetschef för socialförvaltning eller motsvarande i kommunen.

136. Skolchef, förvaltningschef barn- och utbildning eller motsvarande i kommunen.

137. Verksamhetschef för barnsjukhus, barnmedicin/barnavdelning på sjukhus eller motsvarande i regionen.

LÄRANDE EXEMPEL

I denna rapport vill vi inte bara ta fram förslag på hur barns rättigheter ska säkerställas i samhällskris. Vi ville också hitta lärande exempel som kan hjälpa verksamheter i arbetet med att om-sätta barnkonventionens rättigheter i praktiken. Därför intervjuade vi representanter från sju olika offentliga verksamheter, vars verksamhet berör barn, om hur de arbetar med barns rättigheter och barnkonventionen samt hur arbetet påverkats under pandemin. Vi kan utifrån intervjuerna redan nu se några av de konsekvenser den pågående krisen har medfört för barn och presentera lärande exempel som kan användas av andra verksamheter med liknande utmaningar.

Det var viktigt att ha med statliga, regionala och kommunala verksamheter eftersom det svenska samhällssystemet är organiserat utifrån dessa nivåer. Vi valde ut verksamheter där vi sedan tidigare känner till att det pågår ett barnrättsligt arbete. Eftersom det endast rör sig om sju verksamheter går det inte att dra några generella slutsatser om det barnrättsliga arbetet i hela det offentliga Sverige. Det finns självklart fler exempel på hur samhällsaktörer arbetar med barns rättigheter, men vi har avgränsat undersökningen till dessa sju. Verksamheterna har själva valt representanter till intervjuerna. Totalt medverkade 10 representanter för verksamheterna i intervjuerna. Representanterna hade olika roller inom verksamheterna såsom enhetschef, barnombud, utredare och strateg.

De verksamheter som intervjuats är:

- > Skånes universitetssjukhus, verksamhetsområde barnmedicin.
- > Halmstad kommun, Utbildnings- och arbetsmarknadsförvaltningen.
- > Region Sörmland.
- > Kriminalvården.
- > Statens institutionsstyrelse.
- > Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- > Stadsdelsförvaltningen Västra Göteborg, sektor samhälle och kultur.¹³⁸

Vi ställde följande frågor:

- > Hur arbetar ni med barnkonventionen?
- > Har det barnrättsliga arbetet påverkats av att barnkonventionen blivit lag?
- > Hur har det barnrättsliga arbetet påverkats av pandemin?
- > Hur får barns rättigheter genomslag i verksamheterna?
- > Vilka svårigheter finns och vad har inte fått önskad effekt?

Här återges vad verksamheterna själva uppgett i intervjuerna. De lärande exemplen som framkommer av intervjuerna värderas inte av Barnombudsmannen. Förutsättningarna är olika och arbetet i de olika verksamheterna måste anpassas utifrån detta. Förhoppningen är ändå att de erfarenheter som kommit fram i intervjuerna kan bidra till lärande i arbetet med barns rättigheter.

138. Efter en omorganisation årsskiftet 2020/2021 ersattes stadsdelsförvaltningarna med fackförvaltningar.

Skånes universitetssjukhus, verksamhetsområde barnmedicin

Skånes universitetssjukhus har inom det barnmedicinska verksamhetsområdet arbetat med barns behov och rättigheter sedan 1988. Det finns en tydlig struktur för hur de barnrättsliga frågorna ska finnas med i alla led i verksamheten från beslutsnivå ut till de enskilda verksamheterna.

Varje år fokuserar verksamheten på olika områden utifrån ett barnrättsperspektiv. Ledningen utvärderar och följer upp verksamheten så att barnrättsperspektivet blir en integrerad del av arbetet på alla nivåer och ger genomslag i den verksamhet där barn är patienter. Ansvarig chef gör varje år en s.k. barnskyddsround. Varje år görs också en årsberättelse om hur verksamheten arbetat med barns rättigheter och särskilt barns delaktighet.

Ett expertråd med barn och unga ger synpunkter på exempelvis vårdlokalernas utformning och hur barn får information så att vården anpassas för det enskilda barnet. Det har bland annat lett till förbättringar i övergången mellan barnvård och vuxenvård samt till att barnkallelser och information är mer begripliga för barnet.

Regionen har nyligen tillsatt en barnrättsstrateg. Det finns också ett barnskyddsteam som arbetar med frågor som rör barn som riskerar att fara illa. Även om regionen arbetat med barnfrågor länge innebar det en "extra skjuts" när barnkonventionen blev lag.

Pandemin har påverkat verksamheten mycket. Vård har omprioriterats vilket gått ut över barn som är patienter. Besök till inneliggande barn har begränsats. En del vårdbesök har genomförts digitalt istället för fysiskt. På ledningsnivå finns en styrgrupp för barnrättsfrågor som initierade en barnkonsekvensanalys för att ta fram förslag på åtgärder, där föräldrar och barn kunde ge skriftliga synpunkter. Konse-

Råd och tips från Skånes universitetssjukhus:

- > Ha en tydlig struktur för arbetet.
- > Barnrättsarbetet ska sanktioneras av ledningen.
- > Följ upp arbetet strukturerat.
- > Ge introduktionsutbildning i barnrättsfrågor och riktade utbildningar till anställda.

kvensanalysen blev ett dokument över hur pandemin påverkat vården och tydliggjorde de negativa konsekvenserna för barnen. Det har inte alltid varit möjligt att kompensera för konsekvenserna. Vid genomförandet använde de sig av stödmaterial från Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) och Barnombudsmannen.

Halmstad kommun, Utbildnings- och arbetsmarknadsförvaltningen

Utbildnings- och arbetsmarknadsförvaltningen i Halmstads kommun har inga fastställda rutiner eller processer för hur arbetet med barns rättigheter ska ske. Det finns en samordningsgrupp för barnrättsliga frågor med representanter från de olika kommunala förvaltningarna som på olika sätt arbetar med frågor som berör barn och unga. Kommunen har även några övergripande dokument om barns rättigheter, exempelvis planen för en inkluderande kommun.

Då gymnasieskolorna stängde ner till följd av pandemin gav det stora konsekvenser för eleverna. Under våren 2020 fattade förvaltningschefen för utbildnings- och arbetsmarknadsförvaltningen därför beslut om att genomföra en barnkonsekvensanalys för att få en bra lägesbild och möta elevernas behov. Syftet var att ta fram ett kunskapsunderlag som kunde underlätta

utformningen av kompensatoriska åtgärder i de fall sådana behövs för enskilda eller grupper av barn. Det var också viktigt att dokumentera elevernas upplevelser och tankar om hur de i övrigt påverkats av coronapandemin och deras syn på framtiden. Detta arbete låg i linje med skolans demokratiuppdrag och Halmstads kommuns mål att vara en inkluderande kommun.

Eftersom det inte fanns några tydliga rutiner för hur verksamheten skulle arbeta med barns rättigheter så tog förvaltningschefen kontakt med några skolledare och frågade hur de uppfattade distansundervisningen och dess konsekvenser för eleverna. Förvaltningschefen gjorde en elevenkät som fick stort gensvar. En del gymnasieskolor hade också skickat ut frågor till eleverna. Det genomfördes också fokusgrupper och djupintervjuer med en del elever. Tillsammans med intresserade rektorer och annan personal påbörjades arbetet med att göra en barnkonsekvensanalys som skulle ha fokus på distansundervisningen, elevernas hälsa och framtidssyn. Förvaltningschefen upplevde ett större mandat att arbeta med frågan då barnkonventionen blivit lag.

Barnkonsekvensanalysen visade bland annat att en stor grupp elever upplevde att

studieresultatet påverkats negativt av att skolorna stängt och det fanns en oro över att betygen skulle påverkas negativt. En del elever tyckte att det var lugnare att studera hemma än i skolan. En stor majoritet av eleverna tyckte också att möjligheten till stöd i undervisningen hade fungerat bra på distans. Många elever upplevde att de fått mer skoluppgifter än vanligt.

Region Sörmland

Region Sörmland har arbetat med barnrättsfrågor sedan 1999. Regionen arbetar systematiskt med barnrättsfrågor och alla verksamheter ska arbeta med barns rättigheter på samtliga nivåer. Inom ramen för den s.k. pilotmodellen finns cirka 300 barnrättspiloter i de olika verksamheterna som är ett stöd i arbetet med barns rättigheter.

Regionen har en plattform med olika verktyg och metoder för att arbeta med barnkonventionen i det dagliga arbetet. Arbetet är inlagt i ett årshjul för att säkerställa och checka av resultat och se vad som fungerar och vad som inte fungerar.

Efter att barnkonventionen blev lag har intresset för det barnrättsliga arbetet ökat. Det har blivit en stor efterfrågan på stöd ute i verksamheterna som vill göra rätt och göra

Råd och tips från Halmstads kommun:

- > Våga börja med arbetet och lär er på vägen. Ge inte upp och ha mod att pröva.
- > Skapa strukturer för hur arbetet ska gå till.
- > Skapa arbetsmetoder för elevinflytande och förståelse för mervärdet i att arbeta med detta. En svårighet kan vara rädslan för att "tappa kontrollen".

Råd och tips från Region Sörmland:

- > Fatta strategiska politiska beslut.
- > Strategiska funktioner kan stötta i arbetet.
- > Arbetet ska hänga ihop i alla led så att det blir tydligt när något måste göras.
- > Det är viktigt att våga göra. En svårighet kan vara en osäkerhet över att inhämta barns synpunkter. Särskilt i verksamheter som är mer på strategisk nivå och längre bort från barn.

annorlunda. Regionen menar att det gäller att hänga på de närmsta åren och göra små förflyttningar som kommer att ge resultat.

Pandemin har fått stora konsekvenser för de barn som berörs av verksamheten. Verksamheter för barn har stängt ner eller haft begränsad tillgänglighet. Det har uppstått en vårdskuld med långa köer. Det finns en risk att de barn som redan är utsatta har drabbats mest. I regionen såg de att antalet orosanmälningar till socialtjänsten gick ned eftersom kontakten med barn minskade. Snabbt gick regionen ut med ett brev till barnrättspiloterna att de skulle vara extra vaksamma kring detta.

Inför att det skulle erbjudas provtagning för covid-19 för barn gjordes en barnkonsekvensanalys för att få kunskap om hur provtagningen bäst skulle ordnas. Barns rättigheter vägdes också in när barn var närstående till patienter som var sjuka i covid-19. Ett undantag gjordes för barn så att de fick möjlighet att ta avsked av en anhörig som var nära döden.

Kriminalvården

Kriminalvården möter barn som anhöriga till klienter inom verksamheten, eller när ungdomar under 18 år häktas. Det förekommer också att yngre barn följer med sina föräldrar till häktet eller anstalten.

Barnrättsperspektivet finns med i Kriminalvårdens föreskrifter och styrdokument. Det finns barnombud inom alla verksamheter. All personal har ansvar att beakta barnets bästa men barnombuden har ett särskilt ansvar att se till att barnrättsperspektivet finns med i den dagliga planeringen på häktena.

Efter att barnkonventionen blev lag på-började Kriminalvården ett arbete med att utveckla hur bedömningar av barnets bästa ska göras och dokumenteras. Ett metodstöd har tagits fram med fokus på individuella bedömningar.

Råd och tips från Kriminalvården:

- > Samarbeta med frivilligorganisationer för att inhämta barns synpunkter.
- > Koppla hela tiden barnrättsfrågor till det dagliga arbetet.
- > Barnombud är en framgångsfaktor.

En svårighet i att göra barn delaktiga i beslut kring föräldrars permissioner är att myndigheten inte har mandat att samtala med barnen. Kriminalvården samarbetar istället med olika civilsamhällesorganisationer som ett sätt att inhämta barns synpunkter.

Under pandemin har alla anstalter haft besöksförbud för att förhindra smittspridningen. Barn har under en period inte kunnat besöka sina föräldrar i fängelse. Myndigheten har därför möjliggjort videosamtal med hjälp av surfplattor. De intagna har också fått utökade möjligheter till kostnadsfria telefonsamtal med sina barn.

Statens institutionsstyrelse (SiS):

SiS tog fram handlingsplaner för hur verksamheten skulle arbeta med barns rättigheter mellan åren 2014-2015. Handlingsplanerna var inriktade på att stärka barns och ungas rättigheter med mål, aktiviteter, ansvarsfördelning och tidsplaner.

I trygghetsplaner får ungdomarna svara på frågor om hur de reagerar i olika situationer och hur de vill bli bemötta. Alla ungdomar har också en individuell behandlingsplan där delaktighetsfrågan är central.

På ungdomshemmen finns ungdomsråd som tar tillvara ungdomarnas åsikter. Institutionschef eller motsvarande håller i ungdomsrådet. På så vis kan ungdomarna få inflytande på övergripande beslut inom verksamheten.

Råd och tips från Statens institutionsstyrelse:

- > Kom igång med barnrättsarbetet och våga prova.
- > Formalisera och systematisera sedan arbetet.
- > Låt barnrättsarbetet ligga i grunduppdraget och inte vid sidan av.
- > Utgå alltid från barnets bästa i det vardagliga arbetet.

Råd och tips från Specialpedagogiska skolmyndigheten:

- > Sätt tydliga mål och avsätt tid och resurser.
- > Ha en strategisk plan för alla rättighetsperspektiv.
- > Tillsätt en övergripande tvärprofessionell rättighetsgrupp.
- > Ha ett barnombud som arbetar med tydlig struktur för elevinflytande.

I samband med att barnkonventionen blev lag tog myndigheten fram riktlinjer för barnkonsekvensanalyser. De är en del av internutbildningen och målet är att alla ska känna till dem.

För att förhindra smittspridning under pandemin införde SiS besöksrestriktioner. Ungdomarna kunde inte erbjudas samma aktiviteter utanför institutionerna som tidigare och de fick inte samma möjlighet till permissioner. Tre barnkonsekvensanalyser har hittills gjorts utifrån de beslut som fattats. Synpunkter har inhämtats från ungdomsråden och genom enkäter. Ungdomarna har haft förståelse för de åtgärder som vidtagits men har önskat kompenserande åtgärder i form av andra typer av aktiviteter.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)

SPSM tog 2010 fram olika dokument för hur arbetet med ett barnrättsperspektiv i verksamheten skulle gå till. 2019 samlades alla olika rättighetsperspektiv som finns på myndigheten, bl.a. barnrätt och funktionsrätt, i en strategisk plan utifrån vilken det ska utvecklas en "rättighetskultur" på myndigheten.

SPSM har olika utbildningsinsatser för personalen om barnrätt och funktionsrätt. De har också en övergripande rättighets-

grupp som arbetar tvärprofessionellt mellan de olika verksamheterna för att utbyta erfarenheter och utforma stödverktyg.

Myndigheten har ett barnombud som ser till att det finns en tydlig struktur för hur eleverna kan uttrycka vad de tycker i olika situationer. Skolorna har elevdemokrati och elevernas åsikter inhämtas genom t.ex. elevråd, klassråd och matråd. Det anordnas också gemensamma elevdemokratiträffar för eleverna.

Pandemin har påverkat barn med behov av särskilt stöd, barn och elever med funktionsnedsättning och elever på myndighetens specialskolor. Undervisning på distans har inte fungerat för alla. Det har varit svårt att få fram information till elever då det krävts text eller tolk. En del elever tycker däremot att distansundervisningen har fungerat bra och vill fortsätta med det efter pandemin.

Stadsdelsförvaltningen Västra Göteborg, sektor samhälle och kultur

Projektkontoret inom stadsdelsförvaltningens sektor samhälle och kultur är en mobil fritidsverksamhet som arbetar med att stötta ungas önskemål och behov av att göra sin röst hörd, att organisera sig och att skapa projekt och arrangemang. I uppdraget

Råd och tips från Stadsdelsförvaltningen Västra Göteborg:

- > Var nyfiken och våga ge ungdomarna mandat att själva genomföra aktiviteter.
- > Ha ett coachande förhållningssätt.
- > Fånga snabbt upp ungdomarnas idéer så att de inte tröttnar.

ingår att ta vara på barns och ungas egna drömmar och visioner och att coacha dem att organisera sig själva. För att involvera så många ungdomar som möjligt arbetar verksamheten uppsökande i skolor och andra samlingsplatser för barn och unga.

Projektkontoret anordnar också en demokratidag tillsammans med ungdomar. Demokratidagen är ett forum för dialog mellan ungdomarna och politiker och tjänstemän i stadsdelen. Ungdomarna planerar dagen med stöd av projektkontoret. Årets demokratidag genomfördes med färre deltagare på hösten istället för, som planerat, på våren, på grund av pandemin.

Eftersom pandemin inneburit begränsningar i hur man kan träffas har ungdomarna istället anordnat "live-sändningar" där de intervjuat olika verksamheter som de varit intresserade av, bland annat polisen och ungdomsmottagningen.

Framgångsfaktorer för det barnrättsliga arbetet:

- > Beslut och mandat för att bedriva ett barnrättsligt arbete finns på ledningsnivå.
- > Arbetet formaliseras i mål, styrdokument eller riktlinjer.
- > Metoder och stöd anpassas till det dagliga arbetet.
- > Arbetet ingår i den ordinarie verksamheten med rutiner, metoder och stöddokument.
- > Det finns resurser och tid för arbetet.
- > Kompetensutveckling och utbildning.
- > Ansvar på de olika nivåerna i verksamheten tydliggörs.
- > Arbetet följs upp, utvärderas och utvecklas kontinuerligt.

BARNOMBUDSMANNEN

Postadress: Box 22106,

104 22 Stockholm

Telefon: 08-692 29 50

E-post: info@barnombudsmannen.se

Webbplats: www.barnombudsmannen.se